

BİRLEŞİK Kafkasya

(VEREINIGTES KAUKASIEN)

Kafkasya İstiklâl Komitesinin Organıdır

Her ay üç dilde çıkar:
Türkçe, İngilizce ve Rusça

Yazı Kurulu Başkanı: A. KANTEMİR
İdarehane adresi: München 8, Steinstr. 40

3. ü yıl

Mayıs 1953

No 5 (22)

Kafkasya Cumhuriyetlerinin 35 nci istiklâl yıldönümleri

Milli istiklâl gününü serbest olarak ana topraklarında kutluya bilen, milli kahramanlarından, milli tarihinden serbestçe konuşabilen ve milli hayatının inkişafını müstakilen ve hürriyet içinde temin edebilen millet mesut bir millettir.

Kafkasya milletleri, 1918 Mayıs ayı içinde, mutlakîyetçi çarlık rejimine karşı yaptıkları bir asırlık mücadeleden sonra, ihtilâl ve savaş ateşi içinde müstakil Azerbaycan, Ermenistan, Gürcüstan ve Şimalî Kafkasya devletlerini ilân ederek, bu saadete kavuştular. Şunu kat'î olarak söyleyebiliriz ki, 300 yıl içinde kan ve ateşle teşekkül eden çok milletli çar imparatorluğuyla mücadelede, dağlarının Karadenizle Hazer denizi arasında zaptedilmez muazzam bir kale teşkil ettiği Kafkasya milletlerinin çar ordularına karşı yaptıkları devamlı ve kahramanca mukavemeti başka hiç bir millet yapmamıştır.

80 yıl bilâ fasıla devam eden Kafkasya istiklâl savaşı 1864 yılında müthiş bir felâketle — Kafkasya istiklâlinin son mukavemet noktasını teşkil eden Çerkes Meclisinin sukutu, bir milyondan fazla Çerkes ve diğer Kafkasyalıların Türkiye ve Yakın ve Orta Doğu'nun diğer memleketlerine zorla göçerilmesi felâketiyle — sona erdi ve onların topraklarına Merkezî Rusyadan getirilen Rus köylüleriyle, daha evvel çar hükûmeti tarafından istilâ edilen, Ukraynalılar ve Kazaklar iskân edildi.

Bu meş'um farihten itibaren Kafkasya tamamen Rus çarına tâbi kılındı ve çar naibi tarafından idare edilmeğe başladı.

Kafkasya naibilğinde, hususî işgal kanunu, yâni sözde "askerî-halk idaresi" tatbik olunan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcüstan ayrı ayrı vilâyetler ve Şimalî-Kafkasya ayrı ayrı bölgeler teşkil ediyordu. Kendiliğinden anlaşıyor ki, bu rejimde Kafkasyalıların her hangi bir şekilde hükûmet idaresine iştirakleri mevzu bahis bile değildi ve "halk idaresi" tabiri sert gerçekliğe kat'iyen tetabuk etmiyordu.

Kafkasya istilâ edildi, fakat boyun eğmedi ve hiç bir suretle eğemezdi. Milli kültür, Müslüman dini şöyle dursun, Hristiyan dini — Gürcü ve Ermeni killse-

leri — bile takibata uğramıştı. Çar İdaresinin, memleketin sınayı ve iktisadî kalkınması için ne teknik, ne de malî imkânları olduğundan, memleketin tabii servetleri işletilmiyordu. Bunları işletmek için, Çar hükûmeti petrol, manganez ve sair yeraltı servetlerinin işletilmesi, hatta tramvay hatlarının döşenmesi için ecnebi şirketlere imtiyaz veriyordu.

Bütün bu muamelelerde, iştiraki ancak kendi polis kuvvetleri vasıtasıyla koruma tedbirleri almağa inhisar eden Petersburg hükûmeti bu muamelelerden aslan payı çıkarıyordu. Keyfî idare şöyle dursun, bu yağma siyaseti ve adliye, halk maarifi ve askerî hizmet sahalarındaki muhtelif hukukî tahditler, müstevlilere karşı mukavemete devam eden ahalde memnuniyetsizliği artırıyordu. Geniş halk kitlelerinin derinliklerinde mütemadiyen artan kaynaşma, Rusyanın yabancı devletlerle yaptığı dış savaşlar esnasında, zaman zaman bir volkan gibi infilâ ediyordu. Nitekim, küçük ihtilâl hareketleri şöyle dursun, 1877-78 yılları Türk-Rus savaşı sırasında Şimali-Kafkasya'da ve 1905-6 yıllarında Rus-Japon savaşından sonra bütün Kafkasya'da vukubulan isyanlar, Kafkasyalıların zaptedilmez millî-kurtuluş mücadelelerini ispat etmektedir.

Şu halde, Rus-Japon savaşından 10 yıl sonra, birinci dünya savaşı seyri esnasında Rusyada kopan ihtilâl sırasında, Kafkasyalıların millî hürriyet uğrunda tekrar mücadele bayrağını kaldırmalarında ve evvelâ Türkiye ile Almanya, sonra itilâl devletleri ve nihayet bizzat Sovyetler Birliği tarafından tanınan müstakil devletlerini kurmalarında hayret edilecek hiç bir şey yoktur.

Tarihi tecrübelerle dayanan Kafkasya ileri adamlarıyla ihtilâl partilerinin düşüncelerine göre, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcüstan ve Şimali-Kafkasya'nın, derhal, kardeş Kafkasya milletlerinin müşterek müdafaa kuvvetini, dış politikasını, ekonomik ve kültür inkişafını, en iyi bir şekil olarak garantiye alacak olan tek konfederatif bir devlet kurmaları icap ederdi.

İhtilâl ve savaş havası içinde, Brest-Litovsk andlaşmasını imzalayan Rusyasız devam eden karışık milletlerarası mücadele ve Kafkasyaya diplomatik ve askerî darbeler indiren Sovyet hükûmetinin haince hareketi Kafkasya konfederasyonunun gerçekleşmesine mani oldu.

Okuyucu, o devrin vaziyeti hakkında bir fikir edinmek için, aşağıda Sovyet dessashğını karakterize eden bir parça bulacaktır. Sovyet hükûmeti vatandaş savaşında kendi Rus halkıyla henüz başa çıkmadığı bir sırada, Kafkasya cumhuriyetlerinin istiklâlini baltalamak için, her türlü diplomatik hareketlere baş vuruyor ve aynı zamanda Lenin ile Çiçerin'in (o devrin Sovyet Hariciye Halk Komiseri idi) ağzıyla Kafkasya cumhuriyetleri istiklâlinin Sovyet hükûmeti tarafından tanınacağı hususunda bol keseden vaatlerde bulunuyordu. *)

Birinci dünya savaşı bittikten, yani Kasım 1918 de aktedilen mütarekeden sonra, itilâl devletleri Kafkasya cumhuriyetlerinin filen teşekkül ettiklerini nazarı itibara alarak, onların mümessillerini Parîse Sulh Konferansına davet ettiler. Orada Kafkasya cumhuriyetleri itilâl devletleri tarafından filen, Gürcüstan ise bilâhare hukuken tanındılar. İtilâl devletlerinin aldıkları bu vaziyet Moskof hü-

*) H. Bammate "Le Caucase et la revolution Russe", Paris, 1929.

kümetini fena halde sınırlendirdi ve bu sırada beyaz generaller harekâtının hakından gelen Sovyet hükûmeti, kızıldorduyu, kanlı savaşlardan sonra birer birer istilâ edilen Kafkasya cumhuriyetlerine karşı sevk etti.

Bolşeviklerin 18 Mart 1921 de Batumu almalarıyla Kafkasya tamamen kızıldordu tarafından işgal edildi ve o zamandan bugüne kadar Sovyet hükûmetinin hâkimiyeti, orada, kızıldordu süngüleri üzerinde tutunmaktadır. Kızıldordunun Kafkasya üzerine yürümesine sebep olarak da, gûya "isyan eden işçilerle köylülerin" kızıldorduyu davet ettikleri gösterilmiştir. Halbuki Kafkasyada millî hükûmetlere karşı her hangi bir ayaklanma yapılmadığı herkesçe malûmdur.

Kafkasya cumhuriyetleri istilâsının ilk günlerinde, halkların haleti ruhiyelerini nazarı ilibara alan Lenin, Kafkasya cumhuriyetlerinin müstakil Kafkasya Birliğinde birleştireceklerini ilân etti. Hakikatte ise bu, evvelâ Cenupta Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcüstandan müteşekkil Maveray-i Kafkasya Sovyet Federasyonunun teşkili ve Şimali-Kafkasya Cumhuriyetinin Dağıstan ve Dağılı Cumhuriyetlere parçalanması şeklinde tecelli etti. Bilâhare, Sovyet hükûmeti kuvvetlendikten sonra, Maveray-i Kafkasya Federasyonu Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcüstan olarak üç cumhuriyete ve Şimali-Kafkasya yedi muhtar cumhuriyet ve eyalete parçalandı. Böyle olmakla beraber, aynı dilde konuşan ve yan yana yaşayan Çerkesler, Adigeler ve Kabartaylar bile üç ayrı eyalete taksim edildiler. Bütün bu cumhuriyetler "parçala ve hükmet" prensibine uygun olarak doğrudan doğruya idare edildikleri Moskovaya tabi kıldılar. Böylelikle, en serbest seçim kanunlarına istinaden halk reyile teşekkül eden cumhuriyetlerin hükûmranlık hakkına ve Kafkasya'nın vahdetine ağır bir darbe indirildi.

Sovyet hükûmeti, milletler politikasında "diyalektik materyalizm" noktayı nazarından bile, Kafkasya üzerinde alçakça bir cinayet işledi. Sovyetler Birliğinin bir kül olarak, müttefik cumhuriyetlerin hükûmranlık hakkını çiğnemediğini ve hilâkis tevhit ettiğini ispata çalışan Stalin anayasası ile Sovyet hukukçuları "iki hâkimiyet aynı devlet içinde yan yana gelemmez" diyen Karl Marks'ı kökünden inkâr ediyorlar.

Konfederasyon, ancak eşit haklara sahip cumhuriyetlerin gönüllü birleşmeleri esası üzerinde kurulduğu takdirde sağlam ve kavi olabilir. Fakat baştan başa aykırılıklardan ve zorbalıklardan ibaret bulunan Sovyet politikasında hangi "gönüllülüktür" bahsetmek mümkündür? Sovyet imparatorluğunun muazzam topraklarında cari kölelik kolhoz rejiminin dayandığı her hangi bir referandum yapılmış mıdır? Kafkasya, Türkistan, Belorusya, Ukrayna, Baltık ve diğer memleketler halklarının gönüllü olarak Sovyetler Birliği terkiibine girdiklerine dair her hangi bir hür parlamentonun kararı var mıdır veya plebisit yapılmış mıdır? Her müttefik cumhuriyete "Sovyetler Birliğinden serbest çıkmak hakkını" garanti eden Sovyetler Birliği anayasası 17 nci maddesinin tatbiki hiç vaki olmuş mudur?

Sovyetler Birliği tarihinde henüz böyle bir hâdise vukubulmamıştır ve Sovyet hükûmetinin Yugoslavya ile ihtilâfı ortodoks bir marksist olan Tilo'nun asıl Moskova oligarşisi hegemonyasına boyun eğmek istemediğinden ileri gelmiştir.

Kafkasya'nın her yerinde vukubulan ve sık sık hakiki savaş mahiyetini taşıyan halk isyanları kızılırdı topçu ve hava kuvvetleri tarafından tenkil ediliyordu. Fakat, Millî Cumhuriyetlerde "millî sapıncılık için" kitle halinde katliâmı takip ettiği tetbiş ve devamlı "temizlikler", ergeç Sovyet emperyalist ve zorbalılarına karşı muzaffer olacak millî fırtına aleyhine beyhude bir mücadeledir.

Komünist partisinin talbik ettiği cebir ve şiddet metotlarının yegâne izahını Stalin'in şu vecizesinde bula biliriz: "Biz komünistler bambaşka insanlarız. Biz hususî bir maddeden imal edildik. Biz, büyük sevkülceyş mütehasısı yoldaş Lenin'in ordusunu teşkil eden kimseleriz".

Belki de Moskoî komünistleri hakikaten "hususî bir maddeden" imal edilmişlerdir, fakat ne Darwin'de, ne Karl Marks'da "Stalin kabilesi" denilen bu insanlara dair hiç bir işaret bulmak kabil değildir. Fakat bu böyle olsa bile, "yoldaş Lenin ordusunun" esaretle tuttuğu Kafkasyalıların, Türkistanlıların, Çeklerin, Polonyalıların ve diğer halkların bununla ne alakası var?

Stalin sahneden indiği ve onu Malenkov-Beriya-Molotov triumvirası değiştirdiği andan beri Sovyet hükûmetinin gerek iç ve gerek dış politikasında sulhver niyetlerinin sonu gelmiyor. Mamafî tetkik neticesinde daha aydın anlaşıyor ki, bütün bunlar yalnız laflardan ibarettir, iliyatta ise kurt tabiatlı Sovyet komünizminde hiç bir değişiklik görünmüyor. Eğer Sovyet hükûmeti hakikaten iç ve dış politikada yeni bir rota almak niyetinde ise, neden mahdud bir afium-umî ile iktifa ederek, gûya ikinci dünya savaşı esnasında Sovyet vatanına "ihanelle" suçlandırdığı ve Orta Asya çöllerine ve Sibiryâ tundralarına sürdüğü bedbaht Çeçen-İnguş, Karaçay-Balkar, Kırım ve diğer halkların bakiyelerini alifetmedi? Sovyet hükûmeti hariç, şimdiye kadar hangi hükûmet ve ne zaman bütün bir halkı hıyanetle suçlandırmıştır.

Halbuki Sovyet hükûmetinin eline, kendi barbar adliyesinin iadeyi itibarı ve topyekûn katliâm günahının affettirilmesi için ne güzel bir fırsat geçmişti.

Neticede şunu söylemek lâzımdır ki, biz, Kremlin zimamdarlarının gerek iç ve gerek dış politikasında, ne sulhseverliğine, ne de iyi niyetine inanmıyoruz. Son telegraf haberlerinden anlaşıldığına göre, bütün Sovyetler Birliğinde ve ezcümle Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcüstanda, idare cihazını Stalin taraftarlarına tesirinden kurtarmayı ve Malenkov hükûmetine sadık kimselerin idaresine vermeyi istihdaf eden genel "temizlik" yapılmaktadır. Şüphe yoktur ki, bu ameliyeden sonra, Sovyet kurdu tekrar dışlarını gösterecektir. Burada "kanburu ancak mezar doğrultur" atalar sözünü hatırlamak yerinde olur.

Bu manidar ve unutulmaz mayıs günlerinde bütün Kafkasyalıların şunu hatırlaması lâzımdır ki, kurtuluşları, halkımızı imha eden cellâtların lûtfunda değil, müşterek vatanın halâsı uğrındaki mücadelenin birliğinde ve tek konfederatîf devlet içinde gönüllü kardeşçe birleşmenin esası üzerinde, kardeş Azerbaycan, Ermenistan, Gürcüstan ve Şimalî-Kafkasya Cumhuriyetleri istiklallerinin yeniden ihyasıdır.

Yaşasın Azerbaycan, Ermenistan, Gürcüstan ve Şimalî-Kafkasyanın istiklâli!
Yaşasın Kafkasya Konfederasyonu!

Azerbaycan istiklâlinin ilânı

Yazan: M. E. Resulzade

Bundan 35 yıl evvel, Azerbaycan Milli Şurası Azerbaycan Cumhuriyetinin istiklâlini bütün dünyaya ilân etti.

O tarihe kadar milliyet olarak varlığını ispat için mücadele eden Azerbaycan halkı bu tarihten itibaren, millet olarak, bir devlet kurdu ve bu devletin mustakil yaşaması uğrunda bütün mevcudiyetiyle mücadele meydanına atıldı.

Medenî büyük bir terkeye malik olan Azerbaycan, siyaset sahâsında da büyük ve değerli hamleler göstermiştir. İstiklâl uğrunda yapılan tarihî savaşların en kanlısı XIX ncü yüzyıl başlarında Rusyaya karşı yapılmıştır. Uzun müddet devam eden bu savaş kahramanlıklarla doludur. Bunlardan Cevad Han'ın 1804 de Gence'deki şanlı gazası dillerde destandır. Onun "Ölmek var, dönmek yoktur!" diye nesilden nesile naklolan sözü hakiki vatanseverlerin taklit ettikleri en mukaddes bir şîardır.

28 Mayıs 1918 de istiklâlini ilân etmekle, Azerbaycan, tarihinin tabii bir neticesini fikirden işe geçiriyordu. Aynı zamanda o, zamaneye hâkim olan Reis Vilson şiarından istifade ediyordu. "Her millet kendi mukadderatını bizzat hal etmek hak ve selâhiyetindedir" düsturuna, halkın umumî reyine uyarak, istiklâl ilân ediyordu.

İstiklâl ilânı üzerine kurulan Milli Azerbaycan hükûmeti az zamanda memlekette çok büyük işler gördü. Yüz yıldan beri askerlikten menedilen Azerbaycanda bir ordu yarattı. Çarlık zamanında devlet idaresine yakın bırakılmayan Azerbaycanlılardan zabıta ve

emniyet kuvvetleri teşkil etti. Sosyal hayatta esaslı ıslâhata girişti: köylülere toprak vermek üzere kanunlar hazırladı. İşçilerin haklarını korumak maksadiyle tedbirler aldı. Halkı ana dilinde okutmağa başladı. Türkçeyi devletin resmî dili ilân etti. Orta ve âli mektepler açtı. Batı Avrupa demokrasisi misalinde, halk tarafından seçilmiş parlamentoya karşı mes'ul bir hükûmet usul idaresi yarattı. Hâkimiyet tamamen milletin elinde idi. Millet Meclisinden itimat almadıkça hiç bir hükûmet iş başında kalamazdı. Memlekette tam bir hürriyet vardı. Terrör denilen şeyden hiç bir eser yoktu. Şahıslar da meskenler de em ve emanda idi. Vatânın kapıları bütün dünyaya açıktı. Komşularla ve Avrupa devletleriyle dostluk münasebetleri tesis edilmişti. Bütün memleketlerle ticari münasebetler vardı.

Bütün bunların neticesinde Cumhuriyetin istiklâli, Avrupa devletleri ile Birleşik Amerika tarafından tanındı. Bunları takiben büyük-küçük bir çok devletler dahi istiklâlimizi tanıdılar.

Türk ve Müslüman dünyasında ilk defa olarak teşkil olunan bu cumhuriyeti tanıyanlar arasında kardeş komşu memleketler — Türkiye ile İran vardı. Bunlarla Cumhuriyet arasında dostluk ve kardeşlik muahedeleri imza olundu. Hele Türkiyenin istiklâlimizin tahakkukunda oynadığı faal rol ayrıca şayanı kayıt ve şükrandır.

12 Ocak 1920 de Cumhuriyet istiklâlinin devletler tarafından tanınmasını Azerbaycan halkı candan bayram et-

mişti. Bu hakikaten de büyük bir gündü. Bu günden itibaren Azerbaycan dâvası Rusyanın bir iç meselesi olmaktan çıkmış milletlerarası bir mesele olmuştu.

Medeniyet tarihimizin şanlı fikir adamları tarafından alkışlanan hürriyet ve istiklâl fikirleri bu tarihten itibaren memleketimizde filen yerleşiyor ve bu, ileri dünya demokrasisi tarafından da takdirle karşılanıyordu. Yüz yıldan beri üstümüze çöken istibdat ve istilâ heyulâsı artık bizden uzaklaşıyordu.

Heyhat, kaderin imtihanları tamam değilmiş. Kanlı car istibdadının yerini bu defa ondan daha kanlı bolşevik istibdadı tuttu. Yavru hürriyet ve istiklâlimiz kıvılcık istilâ çetelerinin çizmeleri altında çiğnendi. Bu tecavüz ve vahşete karşı gelen memlekette kan gövdeye çıktı. Bundan bir ay evvel, Sovyet propagandacıları 27 Nisanda vukubulan fahiş istilâ hâdisesini hayasızca bir hürriyet ve istiklâl hâdisesi gibi gösterdiler. Onların, sözde dünyanın en hür ve en demokrat bir rejimi gibi tasvir olunan Sovyet kuruluşu, işde en gaddar ve en yalancı bir istibdat rejimidir.

Azerbaycan ve onunla birlikte bütün Kafkasya cumhuriyetleri hakikî hürriyet ve istiklâllerine 1918 in mayısında kavuştular. 1920 de ise bu hürriyet ve istiklâl kıvılcık rus ordusu tarafından üstün kuvvetlerle kanla ve ateşle bastırıldı. Facialar ve kahramanlıklarla dolu olan mücadelede on binlerle vatandaş şehit oldu.

1920 istilâsına karşı 1918 istiklâl hakkını müdafaa eden Kafkasya milletleri şimdi 33 yıldır ki türlü vasıtalarla mücadele ediyorlar. Zaman zaman dramatik şekiller alan bu mücadelede, vakti-

yle yalancı komünist şiarlarına aldanan yol azmış bazı vatandaşlar bile bugün hakikî milletçiler ve vatanperverler cephesine geçmişlerdir.

Yabancı istilâsı üzerine cenebi memleketlere sığınmış bulunan Kafkasya muhacirleri millî istiklâl dâvasını medenî dünya eskânı umumiyesine anlatmaktadırlar. Bu vazifeyi ifada ne gibi müşküllere uğradığımızdan burada bahsetmenin yeri değildir. Şu kadar demek lâzımdır ki Sovyetlerde komünist rejimine düşen milletlerin her türlü hak ve hukuktan mahrum kölelerden ibaret topluluklar haline geldiğini, hür dünyaya anlatmak çok kolay olmamıştır. Sükûr ki hâdiseler bize yardım ediyor; dünya Sovyet hakikatını görmeğe başlıyor. Sekizyıldan beri harbi bitirmiş iken sulha kavuşa bilmeyen dünya artık meseleyi anlıyor. Biliyor ki hürriyeti ve insan haklarını inkâr eden komünistler muazzam bir devlet halinde ayakta durdukça ve dünyayı inkılâp ateşiyle yakmak için körükledikçe yer yüzünde hiç bir zaman sulh ve asayiş kurulamayacaktır.

Hürriyet cihansümul bir fikirdir. Bir tek esir insan, bir tek esir millet baki kaldıkça dünya hakikî hürriyet ve emniyet yüzü göremeyecektir.

1918 mayısındaki tarihî kararlarıyla, hürriyeti seven birleşmiş milletler cephesinde var olan Kafkasya milletlerinin mukadderatları, hür milletlerin mukadderatlarıyla bağlanmıştır.

"Rusvadan ayrılmanın bir irtica, bas-kalarından ayrılmanın ise bir inkılâp" olduğunu söyleyen iki yüzlü Sovyet diktatörü Stalin ölmüşse de, kurduğu iki yüzlü sistem - stalinizm ayakta. Bu sistem gün geçtikçe dünya hakikat-

leri ile daha çok tokuşmakta, hak ile batıl, yalanla doğru yüz yüze gelmektedir. Şüphesizdir ki bir gün hakikat parlayacak, hürriyet siyaseti, Birleşmiş Milletler prensibini ve insan haklarını

iltizam eden taraf galip gelecektir. Bu galibiyet güneşi kızıl istibdat zulmü altında inleyen aziz vatanımızda 1918 mayısında olduğu gibi, yeniden doğacaktır. Buna kat'iyen şüphe etmiyoruz! . . .

Şimalî Kafkasya istiklâlinin 1918 yılında Türk ve Alman matbuatındaki akisleri *)

Yazan: Dr. E. Kırimal

Mayıs 1918'de Kafkasya Cumhuriyetlerinin - Azerbaycan, Ermenistan, Gürcüstan ve Şimalî-Kafkasya Cumhuriyetlerinin istiklâllerinin ilânı ve bu devletlerin 3 yıllık istiklâl devri, dış dünyanın gözünden kaçmadı ve o zamanın Avrupa matbuatında ve bilhassa Türk ve Alman matbuatında derin akisler bıraktı.

Türkiye ve Almanyanın o devirdeki günlük gazete ve dergilerinde Kafkasyada cereyan eden hâdiseler hakkında nesredilen muhtelif haberler, bu memleketlerin Kafkasya dâvasına karşı gösterdikleri canlı ve ciddi alâkayı göstermekte olup, Kafkasya Cumhuriyetlerinin yakın tarihini tetkik bakımından kıymetli kaynaklar teskil edebilirler.

Makalemizin hacmi bütün bu vesikaları nesretmemize imkân vermediğinden, burada ancak, Şimalî Kafkasya Cumhuriyetinin kuruluş seyrini ve onun komşu memleketlerle münasebetini aydınlatan materyal ve vesikalar üzerinde duracağız.

Şimalî-Kafkasya halkları, bilindiği gibi, 80 yıl devam eden (1785-1864) Kafkasya savaşı neticesinde istiklâllerini

kaybetmişler ve Rusya tarafından istilâ edilmişlerdir.

Rusyada 1917 Şubat ihtilâli, bütün Rusya imparatorluğu dahilindeki esir milletler için olduğu gibi, Şimalî Kafkasyalılar için de yeni bir tarihi devrin başlangıcını teşkil eder. Bu olay bütün Şimalî Kafkasya halklarının birleşmesi ve 11 Mayıs 1918'de ilân edilen Şimalî Kafkasya devletinin istiklâli ile neticelendi. Buna, Mart 1917'den Mayıs 1918 kadar cereyan eden aşağıdaki hâdiseler takaddüm etti.

Rusyada Çar rejiminin devrilmesinden ve demokratik hürriyetlerin ilân edilmesinden sonra, Şimalî Kafkasyanın Vladikavkaz şehrinde, 500 selâhiyetkar mümessilin ve komşu Kafkasya delegelerinin iştirakile 1917 yılının 1 Mayısından 6 Mayısına kadar devam eden ilk "Şimalî Kafkasya Halkları Temsilciler Kurultayı" çağrıldı. Bu Kurultayda Şimalî Kafkasya halklarının muvakkat millî hükümeti mahiyetini taşıyan "Birleşmiş Şimalî Kafkasya ve Dağıstan Dağılıları Birliği Merkez Komitesi" isminde en yüksek bir icra organı seçildi. Aralık 1917'de¹⁾, Şimalî Kafkasya Halkları Millî Müessesan Meclisi²⁾ şeklini alan ikinci "Halk Kurultayı" toplandı. Bu

*) Bu yazıyı iktibas etmek veya vesikalardan istifade etmek, kaynak gösterildiği taktirde müsaade edilir.

Meclis toplantısında "Şimali Kafkasya devletinin muvakkat anayasası" kabul edildi ve Şimali Kafkasyanın mukadderatı meselesini halletmek için "Merkez Komitesi"ne geniş selâhiyetler verildi.

6 Mayıs 1917 den 11 Mayıs 1918 kadar faaliyet gös teren "Merkez Komitesi", yâni Muvakkat Şimali Kafkasya Hükümeti, memleketin idaresi gibi ağır bir yükü üzerine alarak, Şimali Kafkasya arazisinde harekâtla bulunan komşu Kazaklar, Beyaz Rus generalleri ve Bolşevik kıtalarına karşı müteaddit tenkil hareketlerinde bulunmak mecburiyetinde kaldı. Dış kuvvetlerle yapılan bu mücadele Şimali-Kafkasya devletinin yeniden kurulma ve kuvvetlenme seyrini çok güçleştirdi ve "Merkez Komitesi"ni kardeş Türkiyeden yardım istemek zorunda bıraktı. Bu maksatla Türkiyeye Abdül-Mecit Cermoy ile Haydar Bammat'ın başkanlığında, hususî bir Şimali-Kafkasya hükümet delegasyonu gönderildi ve bu heyet 6 Mayıs 1918 de İstanbul'a vardı.

Şimali-Kafkasya Cumhuriyetinin resmen ilânına takaddüm eden bu hâdiseler hakkında Şimali-Kafkasya hükümet delegasyonu tarafından "Türk Milli telegraf ajansı"na, Mayıs 1918 de, Türk ve Alman matbuatında geniş akisler bırakan bir mülâkat verildi. Bu mülâkatın orijinal metni şudur:

"İstanbul, 6 Mayıs 1918²⁾. Şimali-Kafkasya millî hükümeti namına İstanbul'a gelen delegasyon Milli telegraf ajansına aşağıdaki beyanatta bulunmuştur:

Geçen 1917 yılının 6 martında Şimali Kafkasyada ihtilâl³⁾ vukubuldu. Bunun akabinde derhal millî devlet teşkilâtı kurmak işleri ele alındı. Hükümet tedbirlerinin⁴⁾ tamamile yerine getirilmesi için, bütün köylerde dahil olmak üzere,

her bölgede teşkilâtlar vücade getirildi. Şimali-Kafkasyada esas itibarile sosyalist ve milliyetçi olmak üzere iki parti vardır. Sosyalistler küçük bir akalliyet teşkil ediyorlar. Mamafî onların hattı hareketleri bîdayette vaziyetin normalleşmesine mani oluyordu, fakat bir müddet sonra her şey yoluna girdi. Bugün Şimali Kafkasya'nın her bölgesinde, yerlilerden müteşekkil ve bölgelerin iç meselelerinin hallini temin eden millî hükümetler⁵⁾ vardır. Bu birleşmiş hükümetler Şimali-Kafkasya hükümetini⁶⁾ teşkil ediyorlar. Şimali-Kafkasya hükümetinin Merkez Komitesi 7 kiseden ibarettir. Hükümet merkezi son zamanlara kadar Vladikavkas idi. Fakat, burada Kazaklar ve Bolşeviklerle başlayan çarpışmalar neticesinde hükümetin merkezi Temir-Han-Şura'ya nakledilmiştir. Kazaklarla Bolşevikler Şimali Kafkasyayı rahat bırakmak istemiyorlar ve bize karşı mücadelede birleşmişlerdir. Şimali-Kafkasya bu yabancılara mukavemet göstermektedir. Geçenlerde çarpışmalar Petrovski şehrine kadar sirayet etti ve bu çarpışmalar neticesinde elimize geçen şehirden bolşevikleri taredittik.

İstanbul'a gelmemizden maksat şudur: Şimali Kafkasya ahalisinin hissiyatı herkesçe malûmdur. Biz buraya, bu hissiyatı kat'î surette teyit etmek için geldik. Karşımızda beliren imkânlar, büyük ehemmiyeti haiz bulunmaktadır. Bu imkânları elden bırakmamak ve bunlardan karşılıklı istifadeler temin etmek lâzımdır. Bu mevzuda uzun boylu konuşmağa lüzum yoktur. Kısaca şunu söylemek istiyoruz ki, biz hilâfetin merkezine, Şimali Kafkasya istiklâlinin Türkiye ve müttefikler tarafından tanınmasını temin için geldik. Türkiye ile samimî bir anlaşma halinde yaşamak istiyoruz. İstanbul-

bul bizim üzerimizde derin bir tesir bıraktı. Biz, kuvvetli Türk hükûmeti görmek ve ondan kuvvet almak arzusun-dayız. Biz burada arzu ettiğimiz şeyi gördük ve bulduk ve bununla da çok memnun ve mütehiriz. Evvelki gün Sadrazamı Ş), Harbiye nazırı Enver Paşayı ve Bahriye nazırı Cemal Paşayı ziyaret ettik ve bu görüşmeden büyük bir memnuniyet duyduk. Bu, istikbal için beslediğimiz büyük ümitlerimizi kuvvetlendirdi" 9).

Şimali-Kafkasya delegasyonunun ümitleri tahakkuk etti ve 8 Haziran 1918 de Şimali Kafkasya Cumhuriyeti ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir dostluk paktı imzalandı.

Bu hâdiseden bir ay evvel de, 11 Mayıs 1918 de Şimali-Kafkasya Cumhuriyeti istiklâlini resmen ilân etmiş bulunuyordu. İstiklâlin ilânı hususunda adı geçen Milli telegraf ajansı hususi bir kaç haber neşretti. 15 Mayıs 1918 de bu haberlerden birini neşreden Alman gazetesi "Die Wacht im Osten" de şöyle deniliyordu:

"İstanbul - Milli ajans. Şimali-Kafkasya kendi istiklâlini ilân etti. Yeni cumhuriyetin mümessilleri istiklâl kararını Osmanlı hükûmetine bildirdiler ve aynı zamanda telefonla bütün müttefik ve bitaraf devletleri haberdar ettiler" 10).

Millî ajansın 15 Mayısta verdiği ve aynı Alman gazetesinde 17 Mayıs 1918 de neşredilen ikinci haberde bu hâdiseye dair aşağıdaki tefsir ve tafsilat veriliyordu:

"İstanbul - 15 Mayıs - Millî ajans. Şimali-Kafkasya hükûmeti bütün devletlere nota ile müracaat etmiştir. Selâhiyetli Milli Meclis Kasım 1917 de Şimali-Kafkasya devletinin kurulduğunu ilânla, icra organı olarak şimdiki hükû-

meti kabul etmiştir. Rusyadan ayrılma keyfiyeti icra edilmiş ve müstakıl bir devlet vücade getirilmiştir. Yeni devletin hudutları hakkında ayrıcalımat verilecektir. Şimali-Kafkasya bugünden itibaren kâmil-ül-hukuk bir devlet olarak nazarı itibara alınmasını talep etmektedir" 11).

Ertesi günü, yâni 18 Mayıs 1918 de, aynı Alman gazetesinde, Şimali Kafkasya cumhuriyetinin devlet hudutları hakkında aşağıdaki malûmat verilmiştir:

"İstanbul - Milli telegraf ajansı - Şimali Kafkasya devletinin şimaldeki hudutları, Dağıstan, Terek, Stavropol, Kuban ve Karadeniz sahili bölge ve eyaletlerinin sabık Rusya imparatorluğundaki hudutlarının aynı olacaktır, garpte Karadeniz, şarkta Hazer denizidir. Cenup hudutları ise Maveray-i Kafkasya hükûmeti ile yapılacak karşılıklı anlaşmalardan sonra daha etraflı bir surette tespit edilecektir" 12).

6 gün sonra, 24 Mayıs 1918 de, aynı gazetede bu habere ilâveten 4 esas idarî bölgeye ayrılan "Yeni Şimali Kafkasya Cumhuriyetinin" hudutlarını gösteren harita dercedilmiştir. Bu bölgeler şunlardır: Dağıstan - merkezi Derbent, Terek - merkezi, aynı zamanda Cumhuriyetin de merkezi olan, Vladikafkas, Stavropol bölgesi - merkezi Stavropol ve Kuban - merkezi Yekaterinodar.

Mezkûr haritanın yabancı matbuata Şimali Kafkasya hükûmeti veya İstanbuldaki delegasyon tarafından mı verildiğini, ve yahut Şimali Kafkasya Cumhuriyetinin hudutlarına dair verilen malûnata nazaran mahallinde mi çizildiğini, elde delil olmadığı için, tespit etmeğe imkân yoktur ve şimdilik bu mesele açık kalmaktadır. Şunu da nazarı itibara almak lâzımdır ki, yukarıda, hudut-

lar hakkında verilen tebliğde Şimali Kafkasya devletinin henüz kat'i olarak tespit edilmemiş müstakbel hudutlarından bahsediliyordu. Cumhuriyetin haritada çizilen Şimali hudutları, Şimali Kafkasya halklarının tarihi topraklarıyla¹³⁾, tetabuk olmakla beraber, filen 1918 de mevcut Şimali Kafkasya devleti arazisinin dışında kalıyordu. Bu topraklar, Şimali Kafkasyanın terkiğine girmeyen ve kendi millî ve devlet müesseselerine malik ve Terek Kazakları vasıtasıyla Şimali Kafkasya hükûmetiyle silâhlı ihtilâfta bulunan, komşu Kazakların etnografik arazilerinin bir kısmını içine alıyordu. Hakikatte ise, Şimali Kafkasya Cumhuriyetinin şimal hudutları, haritada gösterilen hududun cenubunda bulunuyordu. Elde vesikalar olmadığından bu hududun kat'i olarak tespit edilmesi için istikbalde hususî bir tetkik mevzuu olarak ele alınması lâzımdır.

Şimali Kafkasya'nın istiklâlini ilân etmesi ve Şimali Kafkasya delegasyonu'nun İstanbulda bulunması, kendisini sabık Rusya imparatorluğu bütün arazisinin kanunî varisi sayan ve Şimali Kafkasya ile Mayeray-i Kafkasya'nın Rusya'dan ayrılmasını bir türlü hazmedemeyen Bolşevik Moskof hükûmetini ciddi olarak endişeye düşürdü. Bu keyfiyet Moskova'yı bir sıra diplomatik teşebbüsler yapmağa ve müstakil Kafkasyanın filen kurulmasını merkezî devletler nezdinde protesto etmeğe sevketti. Bu hususta 22 ve 27 Mayıs 1918 de Alman matbuatında intişar eden haberler şunlardır:

"Berlin - B. F. Rus hükûmeti şu kanaattedir ki, Mayeray-i Kafkasya Cumhuriyetinin istiklâlini tanımaya imkân yoktur. Rus hükûmeti bu hususta aldığı menfi vaziyetini Alman hükûmetine de

bildirmiştir. Bolşevik hükûmeti diyor ki: Şimali Kafkasya Dağları ile Karadeniz bölgesi, Kuban, Terek ve Dağıstan ahalisi aktettikleri demokratik kongrelerinde sarahaten Rusya Federatif Devletine bağlanmak kararını verdikleri halde, bu kararın anî olarak değişmesi kabulü mümkün olmayan bir keyfiyettir. Şu da inkâr edilmez ki, İslâm âlemi ile bolşevizm arasında derin bir uçurum mevcuttur"¹⁴⁾.

"Viyan - 24 Mayıs, B. T. Bir Moskova haberine göre, Hariciye Halk Komiseri¹⁵⁾, Prens Mirbach'a¹⁶⁾ gönderdiği notada, Karadenizden Hazer denizine kadar uzayan müstakil bir Kafkas devletinin kurulması hâdisesini protesto ediyor. Sovyet hükûmeti yeni Kafkas hükûmeti tarafından ileri sürülecek her hangi bir iktidar ve selâhiyet iddialarına karşı şiddetle mücadele edecektir"¹⁷⁾.

Bu vesikalar açıkça gösteriyor ki, emperyalist ve müstevli zihniyet, Rus olmayan halkların temayüllerine karşı apaçık bir husumet, vukubulan hâdiselerin yanlış tefsir ve tahrifi, tehdit ve zorbalık, daha kuruluşun ilk yılından beri Moskova hükûmetinin hatı hareketine esas teşkil etmiştir.

Şimali Kafkasya hükûmeti, buna mukabil, Moskova'ya sulh anlaşması akdini teklif etti. 1918 yılının 30 mayısında Berlin matbuatı aşağıdaki haberi neşre diyordu:

"Moskova - 24 Mayıs. (Petersburg Telegraf ajansının" haberi). Şimali Kafkasya Cumhuriyeti Prens Mirbach'ın tavassutunu ileri sürerek, Sovyet hükûmetine Rusya ile Şimali Kafkasya Cumhuriyetinin münasebetlerini tanzim etmek için, ihzari müzakerelerin yapılmasını teklif

etti. Bu teklif Çiçerin tarafından kabul edildi" ¹⁸⁾.

Fakat Şimali Kafkasya hükümetinin bu sulhperver teşebbüsü, Sovyet Rusyanın bütün Kafkasya arazisini muhakkak surette ele geçirmek temayülünü gösterdiği için, arzu edilir bir netice vermedi. Bu hususta, Alman matbuatında 22 Mayıs 1918 tarihinde intişar eden aşağıdaki Moskova haberi bilhassa calibi dikkattir. Bu haberden, Şimali Kafkasya hükümetinin tam Sovyet Rusyaya sulh anlaşması yapmayı teklif ettiği bir sırada, bolşeviklerin Şimali Kafkasyada geniş askeri harekâta gireceği anlaşıyordu:

"Zürih - H. Z. "Neue Züricher Zeitung" muhabiri Moskovadan bildiriyor: Şimali Kafkasyadaki ihtilâl kıt'aları ¹⁹⁾ komutanı Sovyetlere müracaat ederek, ahâlinin her an mücadeleye hazır bulunması için, derhal teşkilâtlandırılmasını ve silâhlendirilmesini talep etti" ²⁰⁾.

1918 yılı yazında Şimali Kafkasya Cumhuriyeti arazisine zorla giren bolşevik kıt'aları ve general Denikin'in ordusuyla yapılan silâhlı çarpışmalara dair bazı vak'alar dahi dış memleketlerin nazarı dikkatini celbetti ve bu hususta Berlin matbuatında 30 Ağustos 1918 de şöyle bir haber intişar etti:

"İstanbul - 29 Ağustos (telegraf haberi). Şimali Kafkasya Cumhuriyetinin nazırlarından olup, burada mezkûr cumhuriyetin mümessili sıfatıyla bulunan Haydar Bey ²¹⁾, Abdül-Mecit Beyden ²²⁾ aşağıdaki telegrafı almıştır: Bir müddetten beri Şimali Kafkasya Cumhuriyetinin askerleri tarafından kuşatılan Vladikafkas şehri 12 günlük kanlı savaştan sonra, tekrar askerlerimiz tarafından işgal edildi ve tamamen düşmandan temizlendi: şehirde emniyet ve nizam ye-

niden tesis edildi. Peyderpey evlerine dönen halk, işleri ve güçleriyle meşgul olmağa başladı. Şehir yerli askerlerin himayesi altında bulunmaktadır" ²³⁾.

Bir ay sonra, yâni 1 Ekim 1918 de, aynı Berlin matbuatında, Vladikafkas'ın bolşevikler tarafından işgal edildiğine dair şu haber neşredildi:

"E. K. Moskova - 29 Eylül. Bolşevik matbuatının verdiği haberlere göre, Sovyet orduları Rusyanın cenubunda chemmiyetli başarılar elde ederek Vladikafkas şehrini işgal ettiler. Tifliste bulunan Kafkas hükümeti, bolşeviklerle aralarında tavassutu kabul etmesi için halihazırda Alman hükûmetine müracaatte bulunmayı tasarlamaktadır" ²⁴⁾.

Fakat bolşeviklerin bu galibiyeti uzun sürmedi. 1918 yılı Ekim ortalarında Şimali Kafkasya Cumhuriyeti silâhlı kuvvetlerine yardım etmek için gelen mütefik Türk ordusunun yardımıyla, Şimali Kafkasya Cumhuriyeti ordusu tekrar vaziyete hâkim oldu ve düşmanı Şimali Kafkasya arazisinden tard etti.

Kafkasya-Türkiye askeri işbirliği devri, hiç şüphe yoktur ki, Türk ve Avrupa matbuatında dahi akisler bıraktı. Fakat bu, makalemizin dışında olup, ayrıca tetkik edilmesi gereken bir mevzudur.

¹⁾ Yazıdaki Türk Milli ajansının 15 Mayıs 1918 tarihli haberi.

²⁾ Aynı ajansın aynı tarihteki haberi.

³⁾ Parantez içine alınan kelimeler, tercümenin daha iyi anlaşılması için, müellif tarafından yapılan ilâvelerdir.

⁴⁾ "İhtilâl" kelimesiyle, Kuzey Kafkasyada Mayıs 1917 de vukuagelen millî ihtilâl hâdiseleri ve hususiyle 6 Mayıs kadar devam eden ilk "Kuzey Kafkasya Halkları Temsilcileri Kurultayı" kasdediliyor.

⁵⁾ Yâni Kuzey Kafkasya "Merkez Komitesi"nin aldığı tedbirler.

6) "Vahit Kuzey Kafkasya ve Dağları Birliği" bölge komiteleri.

7) "Vahit Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağları Birliği Merkez Komitesi".

8) Sadrazam Talat Paşa.

9) Der Kaukasus und die Türkei "Kölnische Zeitung", Köln, 6. Mai 1918, Nr. 420; Der Kaukasus für die Türkei, "Tägliche Rundschau", Berlin, 7. Mai 1918, Nr. 231, S. 2.

10) "Die Wacht im Osten", Deutsche Feldpost 69, 15. Mai 1918, Nr. 895, S. 2.

11) Nordkaukasien, "Die Wacht im Osten", 18. Mai 1918, Nr. 897, S. 2.

12) Nordkaukasien, "Die Wacht im Osten", 18. Mai 1918, Nr. 898, S. 2.

13) Nürnberg coğrafya âlimi Hohmann tarafından yapılan ve 1716'da "Büyük Hohmann Atlası"nda derc olunan Doğu Avrupa haritasındaki hudutlardır.

14) Rußland, "Die Wacht im Osten", 22. Mai 1918, Nr. 902, S. 2.

15) Sovyet Hariciye Vekili Çiçerin.

16) Moskovada Alman büyük elçisi.

17) Rußland, "Die Wacht im Osten", 27. Mai 1918, Nr. 908, S. 2.

18) "Tägliche Rundschau", Berlin, 30. Mai 1918, Nr. 271, S. 2.

19) Kuzey Kafkasyada ihtilâl kıt'aları" cümlesiyle, her halde, 1918 yılı ilk baharında Astrahan tarafından Dağıstan arazisine sızan bolşevik kıt'aları anlamak gerektir.

20) "Die Wacht im Osten", 22. Mai 1918, Nr. 902, S. 2.

21) Hariciye Vekili Haydar Bammât.

22) Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Vekiller Heyeti Reisi Abdül-Mecit Çermoy.

23) Wladikawkas von den Mahomedanern genommen, "Die Post" Berlin, Abend-Ausgabe, 30. August 1918, Nr. 443, S. 2.

24) Wladikawkas im Besitz der Sowjets, "Die Post", Berlin, 1. Oktober 1918, Nr. 501, S. 2.

Müstakil Azerbaycan

Yazan: Mirza Balâ

Azerbaycanın 35 yıl evvel, müstakil, millî ve demokratik bir cumhuriyet olarak ilân edilmesi, millî iradenin tecellisi ve Türk-Müslüman âleminde demokrasinin muazzam bir zaferi demektir. Bir sülâle, bir sınıf veya bir zümrenin hâkimiyet ve saltanat hak ve dâvası şeklinde değil de, millî kültürel bir gelişmenin tabii ve mantıkî bir neticesi olarak, milletin heyeti umumîyesinin müşterek millî bir dâvası halinde hayata doğan Müstakil Azerbaycan Cumhuriyetine "demokrasinin zaferi"nden başka bir sıfat da takılamazdı 28 Mayıs 1918'de, serbest ve demokratik seçimler neticesinde kurulan, Azerbaycan Milli Şurasının ilân ettiği "İstiklâl Beyanamesi" telkik edildiği zaman, bu tarihî

vesikada Garp demokrasisinden ilham ve kuvvet aldığı serahat ve vuzuh ile görülmektedir. Beyannamenin birinci maddesinde deniliyor ki:

— "Bugünden itibaren Azerbaycan halkı hâkimiyet hakkına malik olduğu gibi, Cenubî ve Şarkî Maveray-ı Kafkasyadan ibaret Azerbaycan dahi kâmil-ül-hukuk müstakil bir devlettir."

Ve ikinci madde:

— "Müstakil Azerbaycan devletinin şekli idaresi Halk Cumhuriyeti olarak takarrür eder"

demektedir ki, bu hâdise Müslüman şarkî için başlı başına bir inkılâp teşkil eder. Azerbaycan Milli Şurası bu tarihî ve medîni kararını verirken Azerbaycan

Türkünün bu topraklar üzerinde tabii ve tarihi haklarından ve milli devletçilik mazisinden ilham almıştı. Tarih boyunca her zaman hür ve müstakil devlet hayali yaşamış olan bu Türk camiası, müstakil Hanlıklar halinde esaretine düştüğü Rusya tahakkümünden, yüz yıla yakın bir zaman sonra, vahdetini bulmuş mütecanis bir kitle halinde yeniden hayata doğuyordu. 97.297.17 kilometre kare araziyle bu yeni Cumhuriyet, Rusya imparatorluğunun enkazı üzerinde teşekkül eden Gürcüstan (69.700 Km. kare), Ermenistan (30.000 Km. kare), Estonya (49.700 Km. kare), Letonya (65.791 Km. kare) ve Litvanya (55.670 Km. kare), den büyük olduğu gibi, Avrupa devletlerinden İrlanda (82.459 Km. kare), Macaristan (93.000 Km. kare), Portekiz (88.683 Km. kare), Avusturya (83.833 Km. kare), Belçika (30.444 Km. kare), Hollanda (37.912 Km. kare) ve Danimarka (42.000 Km. kare) dahi, arazi itibarıyla, Azerbaycandan sonra geliyordu.

Orta ve Cenubi Amerikadaki bir çok devletlerden de büyük ve geniş olan ve Kafkasyanın yüzde 20 nispetini, Mave-ray-i Kafkasyanın ise hemen hemen yarısını ihtiva eden Azerbaycan, üç milyonu mütecaniz nüfusu ile Kafkasya ahalisinin yüzde 35 ni teşkil ediyordu. Memleketi baştan başa kateden Kür ve Aras gibi büyük ırmakların ve küçük ve büyük Kafkasya dağlarından bu ırmaklara akan müteaddit çayların suladığı münbit ovalarda, dağ yamaçlarında, Şirvan, Karabağ, Cence, Kazak, Kuba ve Lenkeran yaylalarında ve Hazer denizinin kıyı ve koylarında, köy, kasaba ve büyük şehirler halinde, toprağa yerleşmiş olarak yaşayan, ziraat, maldarlık, ticaret ve sanayi ile iştigal eden bu halk, Asya ile Avrupayı birleş-

tiren tarihi ticaret yolları üzerinde duran ve Hazer denizinin en emin ve müsait limanlarına malik bulunan mümbit ve zengin bir memlekette yaşamaktadır.

Daha 1897 sayımına göre, ziraatla müsait arazinin yüzde 58 nispetini işgal eden köylü, nüfusun yüzde 61 ni teşkil etmekte idi. Bu itibarla yüzde 85 köylü olan Ruslardan çok daha ileride bulunan Azerbaycanda nüfusun yüzde 5,6 nispeti tüccar, yüzde 4,7 si sanayi erbabı, yüzde 4 nispeti işçi ve yüzde 2,04 nispetini memurlar teşkil ediyordu. İstiklâl ilân olunduğu sıralarda Bakû petrol ocaklarında çalışan 44 bin işçiden yalnız 8 bini Ruslardan ibaretti. Memleketin iktisadi ve mali durumu da müstakil bir devlet kurmağa müsait idi. Birinci dünya savaşından evvelki yıllarda, yâni istiklâl ilânından dört-beş yıl önce, Azerbaycanın ticaret bilânçosu 219,1 milyon altın ruble gelirle kapanıyordu. İhracat 310,1 milyon ruble, ithalat ise 91 milyon ruble mikdarında idi. 1917 yılına kadar, Azerbaycan hudutları dahilinde, petrol, müskirat ve tütün bandrol vergileri, gümruk hasılatı, topraktan ve ziraat mahsullerinden, sanayi müesseselerinden, hükümet inhisarında olan madeniyattan, demiryolu, deniz nakliyatı, posta, telegraf, Bakû-Batûm petrol borusu, balık avından ve tuzdan alınan vergi hazineye yılda 135.340.000 (Yüzotusbeş milyon üçyüzkırkbin) altın ruble gelir temin ediyordu. Müstakil Azerbaycan Cumhuriyetinin devlet bütçesi ise bu meblâğin yüzde 40 nispetini teşkil etmekte idi. İktisadi liberalizmin hâkim bulunduğu bu devirde bile hayatın her sahasında gelişme ve imar imkânları veren bu mali durumun müjdelediği parlak istikbal meydandadır.

Petrol başta olmak üzere yakıta, de-

mir, bakır, barut, pamuk, kauçuk, ipek, kendir gibi, iptidai maddelere malik bulunan bu zengin memleket gıda maddeleri bakımından da zengindir. İçine teknik nebat da dahil olmak üzere, hububat gibi zirai mahsullerin her nevi ve cinsi bol-bol yetiştigi Azerbaycanda buğday mahsulünü ihracat yapacak kadar bereketlidir. Burada arpa, çavdar, pirinç, meyva, sebze ve, şarap istihsalinin inkişafını temin eden, özüm holdur. Yaylaları sayesinde münkeşif bulunan hayvancılığın verdiği yün ve deri ve gıda maddesi olarak elde edilen et, yağ, peynir ve saireden başka en iyi cinsten balık ve siyah havyar da burada istihsal ediliyor. Tuz ve inşaat malzemesi de milli servetler arasındadır.

Coğrafi durumu, mümbit ve zengin toprakları, mutedil iklimi ve jeopolitik hususiyeti bakımından kesif bir nüfusun mesut ve müreffeh yaşamasına gayet müsait olan bu memleket her zaman yüksek ve medenî bir hayata da elverişli olmuştur. Arkeolojik araştırmaların meydana koyduğu tarihten önceki kültür hazineleri sayesinde, aynı zamanda Kafkasyanın beynelnehrini adını alan bu memleket, bütün tarih boyunca, Şarkın medeniyet merkezlerinden biri olarak gelmiş ve Türk -İslâm medeniyeti devrinde de bu vasfını muhafazaya muvaffak olmuştur. Rus hâkimiyetine boyun eğmek ızdırarında kalan Azerbaycan Türklüğü bu parlak medenî maziyi asla unutmamıştı. Atabekler ve Şirvanşahlar devrinde yetişen büyük dâhiler, XV. ve XVI. asrın büyük edebiyat, san'at ve fikir adamları unutulmuş değildi. Rus kâbusunun öldürücü baskısına göğüs geren bu kuvvetli kültür an'anesi, XIX. asırda Batı Avrupa medeniyeti ile temasa gelmek imkânını elde ediyor, kuvvetleniyordu. İstiklâl takaddüm eden

yıllarda, edebiyatı, matbuatı, san'at hayatı, iktisadi teşebbüsleri ve siyasi faaliyetleri ile Türk dünyasında mümtaz bir mevki iggal etmeğe başlayan Azerbaycan halkı, 1917 de milli devlet tezini vaz ve müdafaa etmek suretile, Rus esiri Türk ve Müslümanların önderlik mevkiine yükselmişti.

İşte Azerbaycan istiklâli böyle bir inkişafın bir neticesi idi. Azerbaycan Türkü bir milletin kendi milli mevcudiyetini ve öz milli kültürünü yalnız müstakil olduğu zaman muhafaza ve idame edebileceğine inanmıştı. Azerbaycan istiklâli bu inancın bir mahsulü idi. Milli iradenin tecellisi şeklinde doğan bu istiklâlin demokratik bir hâdise oluşu da bundandır, milletin vicdanından doğuşundandır.

"Müstakil Azerbaycan Devletinin şekli idaresi Halk Cumhuriyeti olarak takarrür eder" maddesiyle Müslüman Şarkında yeni bir devir açan "İstiklâl Beyannamesi" altıncı maddedeki "Millî Şuraya karşı mes'ul hükûmet" tezi ile de şarkta hakiki parlamentarizmin temelini atmıştı.

Müstakil Azerbaycan bütün Türk ve Müslüman şarkı için örnek bir cumhuriyet idi. Zira iki yıllık müstakil hayat ve faaliyeti ile demokrasi ve parlamentarizm rejimini fîlen tahakkuk ettirmiş ve yaşatmıştı.

Azerbaycan Cumhuriyetinin istiklâlini iade etmesi ve yeniden hayata kavuşması, demokrasinin zaferi bakımından mes'ut bir hâdise teşkil edecektir. Bu sebeptendir ki, bütün Kafkasya ve bütün esir milletlerle beraber, Azerbaycanın da kurtuluşu ve istiklâle kavuşması meselesi bütün demokrat dünyasını da, Azerbaycanlılar kadar, alâkalandırmalıdır.

Gürcüstanda siyasî hâdiseler

Yazan: Sandro Anageli

Gürcüstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinden gelen son haberlere nazaran, mezkûr cumhuriyetin sovyet ve parti idareecileri arasında esaslı bir temizlik yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu haberler, vukua gelen hâdiselerin doğru izahını bulmağa uğraşan Batı siyasî çevrelerinde heyecan uyandırmıştır.

Stalinin ölümünden sonra, onun vatanında vukubulan hâdiseler tesadüfî değil ve bunların izahını mazide aramak mümkün ve lazımdır.

Olen diktatör, mazideki bütün beynelmilelciliğine ve ölümünden evvel son yıllardaki rusçuluğuna rağmen, vatanında ve bütün Kafkasyada idare başında şahsen kendisine sadık kimselerin bulunmasına büyük bir kıskançlıkla dikkat ediyordu.

Buna sebep, anlaşıldığına göre, Maveray-i Kafkasya Bölge Parti Komitesi sekreteri Beso Lominadze hâdisesi olmuştu. Mümaileyh, 1930 yılları sonunda o zamanki Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserler Heyeti Başkanı Sirtsov ve Sovyetler Birliği Leninci Komünist Gençler Birliği merkez komitesi ileri gelenleriyle birlikte parti genel hattına ve bizzat Stalin'e karşı bir komplo hazırlamıştı. Bu komplo o zaman Stalin tarafından, Maveray-i Kafkasya parti teşekkülündeki eski arkadaşları Orconikidze, Yenukidze, Eliava, Orahelaşvili, Svanidze ve başkalarının yardımıyla tarumar edildi. Stalin, bu hâdiseden sonra, başkalarını unutup, yalnız kendisini kurucusu saydığı Maveray-i Kafkasya parti teşekkü-

lündeki nüfuz ve itibarının sarsılması hâdisesini bir türlü hazmedememişti. Vaktiyle, adıgeçen Lominadzenin namzetliği Stalinin körü körüne itimat ettiği Sergo Orconikidze tarafından ileri sürülmüştü. Stalin bundan sonra, bilhassa kendi yurttaşlarından sakınarak, kendisiyle Maveray-i Kafkasya parti teşekkülleri arasında kat'i olarak her türlü tavassutu ortadan kaldırdı. Maveray-i Kafkasyada her türlü anlaşmazlıkları ve teşkilât meselelerini halletmek için Merkez Komitesi ve Politbürodan gönderilen mümessillerin, Kafkasyalıları meyanından değil, Kirov, Şkiryatov, Andreyev, Yejov ve diğerleri gibi, Rusların içinden gönderilmesini bununla izah etmek mümkündür.

1938 de o zamanki Gürcüstan Komünist (bolşevik) Partisi Merkez Komitesi birinci sekreteri L. Beriya Moskovaya Sovyetler Birliği NKVD sine tayin edildiği zaman, Maveray-i Kafkasya ve Gürcüstan parti teşekküllerinde nüfuzunu kuvvetlendirmek ve muhafaza etmek arzusuyla, kendi yerine çok itimat ettiği adamının, o zamanki Gürcüstan Halk Komiserler başkanı B. M. Bakradze'nin tayin edilmesini ileri sürmüştü. Stalin, bu teklifi kabul etmeyerek, Gürcüstan Komünist Partisi birinci sekreterliğine, partide hiç bir nüfuzu olmayan ve o zamana kadar Gürcüstan Muharrirler Birliği başkanlığını yapan K. Çarkviyani'yi tayin etmişti.

Beklenilmeyen bu tayinin tabii bir neticesi olarak Bakradze ile Çarkviyani'nin arası açıldı ve aynı zamanda sonuncu-

nun yumuşak karakterliğine ve tecrübesizliğine binaen hiç bir tehlike teşkil edemeyeceği meydanda iken, Beriya'nın ona itimatsızlığını doğurdu. K.Çarkviyani ile B. Bakradze'nin müşterek çalışmaları ileride büsbütün fükânsızlaştı. Çünkü birdarattan, mevkiine alışmağa başlayan ve hâkimiyeti hiç bir kimse ile paylaşmağa yanaşmayan Çarkviyani, diğer taraftan, kendisini aldatılmış ve gücendirilmiş sayan Bakradze, Gürcü parti teşekkülleriyle hükûmet içinde gruplar teşekkülüne sebep olan, birbirleri aleyhine entrikaya başladılar.

Eğer Gürcü komünistleri üzerinde Beriyanın otoritesi eskisi gibi kuvvetli olsaydı, yani eğer Beriya Stalinden hemen sonra birinciliğini muhataza edebilmiş olsaydı, belki de bütün bu entrikaların farkına varılmazdı. Fakat Beriyanın vaziyeti görünüşe göre 1950 yılı sonuna doğru değişti. Beriya bakanlıktan ve ona sadık Goglidze (Leningrat bölge NKVD mümessili), Tsanava, Zodelava, Rapava ve bir sıra yüksek memurlar vazifelerinden affedildiler. Diğer taraftan Gürcüstanda Çarkviyani ile Bakradze'nin arasındaki rekabet her ikisinin de vazifelerine nihayet verilmesiyle neticelendi. Mamafî Bakradze Sovyet Gürcüstanı başbakan muavini olarak mevkiini muhafaza edebildi.

Bütün bu parti ve hükûmet içi mücadele seyri esnasında Gürcüstanda iktidar başına genç, mevki düşkün, haris A. Mgeladze isminde birisi getirildi (muameleyh genç komünist işçilerinden olup, daha 1937-38 yıllarında bizzat Beriya tarafından mesul mevkiye çıkarılmıştı).

Mgeladze, Gürcüstan Komünist (bolşevik) partisi birinci sekreteri olduktan sonra, iktidara kendi adamlarını getir-

meye başladı ve ilk sırada Gürcüstan Millî Emniyet Bakanlığına herkesin meçhulü N. Ruhadze isminde kendisine sadık birisini tayin etti. Gerek mumalehyin tayini ve gerek Moskova NKVD sine Beriyanın muavini olarak Ignatyev isminde birisinin tayin edilmesi keyfiyeti, hiç şüphe yoktur ki, Beriyanın Politbüroda ve Stalin üzerinde nüfuzunun azalması neticesinde vukua gelmişti.

Beriyanın arzusu hilâfına olarak Gürcüstanda yapılan bu yeni tayinler Gürcüstan Komünist (bolşevik) Partisi Merkez Komitesi yeni sekreteri A. Mgeladze ile hempalarını Beriya ile ihtilâfa düşürdü ve onları (Mgeladze'nin grubunu) Beriyanın bütün taraftarlarına karşı mücadeleye sevketti.

15 Nisan 1953 de, Gürcüstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Şurası toplantısında V. Bakradze'nin (Beriyanın adamı olup tekrar Gürcüstan başbakanı olmuştur) verdiği beyanata göre, bir müddet evvel vazifelerinden azledilen Mgeladze, Ruhadze ve hempaları "Gürcüstan Komünist Partisi aktif işçileri aleyhine iftira materyalları tanzim ve tertip ederek zararlı" faaliyette bulunuyorlardı. Biz "komünist partisi" cümlesini tebarüz ettirmek lüzumunu hissediyoruz, çünkü tevkif edilen Ruhadze ve onun zamanında tevkif edilerek şimdi serbest bırakılan Zodelava, Rapava ve Baramiya, Ruhadze'nin iddia ettiği gibi, Gürcüstan Komünist partisi işçileri değil, Beriya'nın zamanında NKVD nin aktif işçileri bulunuyorlardı.

Mgeladze'nin Gürcüstan Komünist (bolşevik) partisi merkez komitesi birinci sekreterliğine ve Ruhadze'nin Emniyet Bakanlığına tayinlerinden sonra, NKVD materyallarını ellerine geçirmek imkânını bulan bunların ve hempaları-

nın bu materyallara istinaden bir takım işleri "tanzim ve tertip ettiklerini" düşünmek yerinde olur. Şu kadar var ki, ne Mgeladze ve hususiyle ne Ruhadze Politbürodan ve Stalin'den himaye görmeseydiler, Beriyanın aleyhine entrika yapmaya cesaret edemezlerdi.

V. Bakradze'nin, vaktiyle Ruhadze tarafından "burjuva-milliyetçilik" ile itham edilen ve bugün serbest bırakılan, Zodelava, Rapava ve Baramiyada "milliyetçiliğin ademi mevcudiyetine" işaret etmesi de calibi dikkattir. Sovyetlerin daha ikinci dünya savaşı yıllarında başlayan büyük rus milliyetçiliği propagandasının, bütün milli cumhuriyetlerde ve peyk devletlerde milliyetçiliğin kuvvetlenmesini intaç ettirdiği Batı'nın gözünden kaçmamıştır. Bahusus ki, Sovyetler Birliğinde, son üç sene zarfında, bütün gazeteleler mütemadiyen, "bir sıra parti, sovyet ve ilim müesseselerinin, Sovyetler Birliği halkları ictimai hayatlarının bütün branşlarında bugün, mazide ve istikbalde büyük Rus milletinin ehemmiyet ve rolünü idrak etmediklerini" yazmakta idiler. Şimdi anlaşılan bu "büyük Rus milliyetçiliği" propagandası tehlike kesbetmeye başladı. Çünkü bu propagandanın ölçsüz kullanılması neticesinde, başta Çin milleti olmak üzere, "Sovyetler Birliğine dost" bütün diğer milletlerde milli izzetinefsi rencide hissi uyanmağa başladı. Bunun için "beynel-milal proletarya" ile her hangi bir anlaşmazlığı önlemek maksadiyle Sovyetler ricat kumandası verdiler. Böylelikle iki yıl evvel "milliyetçilik" sayılan şey bugün tabii addedilmektedir.

Esas mevzumuzla dönerek şunu belirtmek gerektir ki, bugün serbest bırakılan yukarıda adıgeçen üç yüksek mem-

urun tevkifi sebepleri ne olursa olsun, onların o zamanki tevkifleri hâdisesi doğrudan doğruya Beriya'yı istihdaf ediyordu. Bu hareketin başında Beriya'nın aleyhdarları bulunan ve Stalin tarafından desteklenen Beriyanın halefi Gürcüstan Komünist (bolşevik) Partisi Merkez Komitesi sabık sekreteri K. Çarkviyani, onun halefi A. Mgeladze, halen hiç bir sebep gösterilmeden vazifesinden azledilen Gürcüstan Yüksek Surası sekreteri V. Y. Egnatasvili (Stalinin süt biraderidir) ve bir sıra diğerleri bulunuyorlardı.

Gürcüstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hükümet ve parti ileri gelenleri arasında yapılan tevkifat ve değişikliklerle bittabi bütün iş halledilmiş değildir. Nitekim Komünist Partisi Tiflis İl Merkezi birinci ve ikinci sekreterleri Balavadze ile Peraşvili dahi vazifelerinden çıkarılmışlardır (her ikisinin de tevkif edildiği muhtemeldir). Calibi dikkat şudur ki bunların yerine Asaturov ve Boryan isiminde iki Ermeni tayin edilmiştir (anlaşılan munasip Gürcüler kâfi gelmiyor).

Sovyet gerçekliğini bilen herkes için Gürcüstandaki bu tevkifler ve değişikliklerle meselenin halledilemeyeceği aşikârdır. Fakat bu "temizliği" sonuna kadar takip etmek çok güç olacaktır, çünkü "temizliğe" uğrayansilsileyi meratipteki ikinci üçüncü dereceli memurların isimleri ekseriya neşredilmemektedir.

Çok muhtarip Kafkasya milletlerinin hayatlarında ve hususiyle Gürcüstan hayatında bir sahife daha kapanmış ve yenisi göz yaşı ve kanla başlamıştır. Bu sahifenin Sovyetler Birliği milletlerinin ebedi kurtuluşu ile biteceğini ümit ediyoruz.

Tarih boyunca komünistvari fikir ve hareketler

Yazan: S. Tekiner

Orta Zamanlar:

476 met yılda Odoakır kumandasındaki Vezigot adlı Cermen kavminin Garbi Roma'yı işgaliyle başlayarak, büyük Türk kumandanı Sultan Mehmet Fatih'in 1453 yılında İstanbul'un fethine kadar devam eden devir ekser tarihçilerce Orta Zamanlar diye lavsif ediliyor.

Cihanşümül Roma Medeniyetinin inkırazı ile Garbi Avrupada başlamış olan mevzii feodal hayat tarzı, bu devrin bariz hususiyetlerini teşkil eder.

Orta Asır şehirlerinin meydana gelmesiyle şehirliğin feodal-Senior boyunduruğundan kurtularak istiklâl kesbetmesine müteveccih hareketler gibi bazı hâdiseler istisna edilirse, demek olur ki, Orta Asırlar, ta eski Roma Medeniyetinin ihyasını istihdaf eden İtalya Rönesansına kadar içtimai hâdiseler gelişimi bakımından donuk bir manzara arz etmiştir.

Yalnız, yine cihanşümül bir mâna ve ehemmiyet kespemiş olan Şark İslâm medeniyetidir ki, Roma Medeniyeti inkırazıyla Rönesans arasındaki büyük boşluğu doldurmakla kalmamış, Orta Asır hayat tarzının ileri hamleler yapmasını da sağlaya bilmıştır.

İşte, bunun içindir ki, incelemekte olduğumuz mevzu ile ilgili hâdiseleri, Orta Zamanlarda büyük içtimai ve siyasi hâdiselerin cereyan etmiş olduğu Şark İslâm cemiyetlerinde araştırmak lüzumuna kani bulunuyoruz.

Hazreti Muhammed zamanında başlamış olan büyük İslâm yayılma hareket-

leri devrinde İran tahtında Sâsani hükümdarlarından Hüsrev Enuşirevan (491-531) oturuyordu. Hüsrev Enuşirevan'ın babası Kubad'ın zamanında İran'ın Neysabur şehrinde çıkmış olan Mezdek adlı bir şahıs, Mezdekilik adlanan bir mezhep neşretmiştir.

Mezdekiler'in mal ve mülkten başka aile üzerinde de içtimai mülkiyetin tesisini istemiş oldukları rivayet olunur. Bu yeni mezhebin esaslarını hükümdar Kubad'a kabul ettirmeğe muvaffak olan Mezdek, hükümdarın kuvvet ve otoritesine dayanarak Mezdekiliği halk arasında bir ara yaymağa muvaffak oldıysa da, bu gayri tabii içtimai nizam, geniş halk kitlelerinin şiddetli mukavemeti ile karşılaştı. Mezdekiliğe karşı cephe almış olan bu gayri memnun halk kitlelerinin başına geçen Kubad'ın oğlu Hüsrev Enuşirevan, babasını tahttan indirerek Mezdek ile bütün taraftarlarını da kılıçtan geçirmişti. Bu muvaffakiyetinden dolayı halk Hüsrev Enuşirevan'ı tebrik etmiş ve adaleti yerine getirmiş olmasının sembolü olarak da ona "adil" unvanını vermişti.

Milâdın 9 uncu asrında Abbasi halifelerinden Memun'un zamanında Mezdekiliğe müşabih bulunan Babeklik adlanan başka bir mezhebin zuhuruna şahit oluyoruz. Erdebil yakınlarındaki Hurrem kasabasından çıkmış olan Babek Hurremi de Mezdek gibi cemiyete içtimai mülkiyet nizamı getirmek istemiş olduğu rivayet olunur. Babek hareketi

Azerbaycan ile Şarki Ermenistan'a yayılmıştı. 20 yıl gibi uzun bir müddet Halife ordularını meşgul etmiş olan bu hareket, halife Mutesim'in zamanında bastırılmış ve Babek Hurremi de Bağdat'ta idam edilmişti.

Gerek Babekilik ve gerek Mezdekilik hareketleri devrinde, cemiyet hayatının içtimai ve siyasi hususiyetlerini tesbit etmeye yarayacak sulh ve müstakrer bir idare şekli teccüss etmemiş olduğundan içtimai mülkiyet prensibinin ne dereceye kadar tahakkuk ve ne şekilde tatbik edilmiş olduğuna dair gereken bilgiye sahip değiliz.

Fakat şu var ki, kısmi ve muvakkat olsa da, Babekilik hareketi muvaffakiyetlerinin esas sebeplerini, komünist yazarların iddia ettikleri gibi, Babekiliğe atfolunan sözde "cazip" içtimai mülkiyet teranelerinde değil, kendi dinine bağlı bulunan bir halkın yabancı bir din nüfuzu karşısında gösterdiği hassasiyet ve assimile olma endişelerinde aramak daha hakikate uygun olur.

Abbasi halifelerinden Harun-ül-Reşid ve oğlu Memun'un zamanında islâm medeniyeti en yüksek bir tekâmül noktasına erişmiş bulunuyordu. Bağdat, şarkın en işlek ve mühim bir iktisadi merkezi haline gelmişti. Bağdat limanı olan Basra ise, ekseriyeti zenci olan gemi amele ve kürekçileriyle dolmuştu.

869 uncu yılda İran'ın Rey şehrinden olup Hazret-i Ali evlâdından olduğunu iddia eden Ali ibn Muhammed adlı birisi, vaziyetlerinden memnun olmayan zenci esirlerin başına geçerek isyana başladı. İsyancılar ele geçirdikleri yerlerde esirleri serbest bırakır, mal sahiplerinin ise mallarını yağma ederek kendilerini de öldürüyorlardı. Ali ibn Mu-

hammed bir ara kendisini halife ilân ederek hatta adına para bastırmıştı. 884 üncü yılda isyan tenkil edilerek Ali'nin de başı kesildi. Bu hareket sıralarında da hususi mülkiyetin kaldırılması meselesi isyancılar için bir gaye değildi.

IX. asrın ortalarında islâm içtimai fikir tarihinde "Karmete hareketi" denen bir hareketin vukuuna şahit oluyoruz. Bir mezhep olarak kabul edilen Karmetilik ve buna yakın olan İsmaililiğin de içtimai mülkiyet vazetmiş olduğu rivayet olunur.

İslâm tarihinin en feci hâdiselerinden birisi Alevi-Emevi mücadelesidir. Bu mücadelenin Hazret-i Muhammed zamanında Emevi-Haşimî mücadelesi şeklinde başlamış olduğu ekser tarihi kaynaklarca sabittir. Hazret-i Muhammed Mekke'de islâmiyeti yaymağa çalışırken, zengin Kureys kabilesi, reisleri bulunan Ebu-Süfyan Emevinin idaresinde Hazret-i Muhammede karşı gelmişlerdi. Bu mücadele Hazret-i Alinin halifelîği zamanında ise Emevi-Haşimî mücadelesi şeklinde tezahür etmiştir.

Gayet adil ve sade hayat geçirmesini seven Ali, elindeki bütün serveti yoksullara dağıttı. Alinin halifelîğine karşı isyan etmiş bulunan Şam valisi emevi Müaviye ise çok muhteşem bir hayat sürüyordu. Sadık müminlerden Ebuzer Giffari, Hazret-i Muhammed zamanındaki sade hayat tarzının değişmesinden şikâyet ederek Muaviyeyi şiddetle tenkid ediyordu. Bu hareketinden dolayı Muaviye Ebuzer Giffariyi Şam'dan, sürgün ettirmişti.

Görülüyor ki Hazret-i Muhammed'in vefatından sonra müslümanlar arasında hayata iki türlü bakış peyda olmuştur. Bunlardan birisi daha maddî, dünyevî, diğeri ise daha manevî ve uhrevî idi.

Manevî ve uhrevî olan aleviler, ızdırap çekmeyi mukaddes addederlerdi. Her muhtaribin bir necat yolu araması tabii idi. Aleviler de Mehdi'nin gelmesini bekliyorlardı. Alevilere göre kıyametten önce Mehdi zuhur edecek, Hazret-i İsa ise gökten inecekti. Mehdi'nin zuhuru ile dünya sulh ve sükûna kavuşacak ve insanlar arasında eşitlik tahakkuk edecektir. İctimai adaletsizlik de ancak bu zaman ortadan kalkmış olacaktır.

İslâm tarihinde Karmetilik ve İsmaililik denen hareketler işte bu düşüncelerden mülhem olmuş, takat bu düşünceleri tahrif etmişlerdir.

İslâm tarihinde komünistlik veya komünistliğe benzer hareket veya fikirlerin olup olmaması hakkında bir fikir sahibi olmak için, ilgili mezhep ve tarikatlerin derin ve tarafsız bir şekilde tedkik edilmesi şarttır ki bu cihet çok noksandır.

İslâmiyetin otuz yıl gibi kısa bir zaman zarfında üçyüz milyonluk bir nüfus sahasını kaplayabilmesinde şüphesiz

ki, bu dinin vâzettığı içtimai adalet ve kardeşlik şiarının mühim bir rol oynamış olduğu hakikati inkâr edilemez. Fakat, bu içtimai adalet ve kardeşliğin yalnız, insan refahının başlıca amili olarak tavsif edilen hususi mülkiyet hakkıyla, mazbut ve sağlam bir aile ahlâk ve mukaddesatının muhafaza edileceği bir cemiyette tahakkuk ettirilmek istenildiği ve kısmen de tahakkuk ettirilmiş olduğunu da islâm tarihi bütün teferruatiyle meydana koymaktadır.

Yoksa ki, bir sıra azgın kabile reislerinin şahsî menfaat ve gayrı insani arzularının tatmini için uydurulmuş bulunan sözde bir sûrî mezhep ve tarikatlar, elbetteki islâm mefkûresini temsil edemezlerdi.

Her kesçe kabul edilmesi güç olmayan hakikat şu ki, bugün olduğu gibi her zaman dahi komunizmle taban tabana zıt olan islâmiyet, bu meş'um afetin amansız bir düşmanı olmuş ve olmakta devam etmektedir.

Rus emperyalizmi ve onun aletleri

Yazan: M. B. Mehmetzade

Rus milletinin tarihi bir misyon taşıdığı zehabına saplanmış bulunan beyaz ve kırmızı rus emperyalistleri, hemen-hemen aynı perdeden, aynı makam üzerinde, bir Rus korusu halinde, aynı nakaratı tekrarlayup duruyorlar. Her iki taraf da, birleşik bir cephe halinde, Muthiş Ivan'ların, Deli Petro'ların, Çılgın Katerina'ların Rus olmayan milletlere kan kusturan vahşetlerini müspet medeni bir hâdise olarak kabul ediyor ve "milletler zindanı" olan "büyük, bütün ve bölünmez" Rusyayı "tarihi bir zaru-

ret" diye, müdafaaya çalışıyor. Moskof Çarlarının İdil havzasında, Ukraynada, Baltık kıyılarında, Kafkasyada ve Türkistandaki istilâ harplerini, daha dün, "Rus tarihinin emperyalizm devri" adlandıran bolşevikler, bugün ağız ve edalarını tamamiye değişmiş, "emperyalizmi" "kurtuluş" yaparak, Rus olmayan milletlerin esaret ve felâket devrine "hürriyet, medeniyet ve saadet devri" demeye ve dedirtmeye başlamışlardır. Moskof Çarlarının istilâ, tehcir, muhaceret ve ruslaştırma siyaseti, daha dün,

tel'in edildiği halde, bugün bolşevikler tarafından takdis edilmektedir. Karl Marks'ın bile vaktiyle takdir ve müdafaa ettiği Kafkasya istiklâl savaşları, daha dün, idealize edildiği halde, bugün kızıl çarlar tarafından takbih ve tel'in ediliyor. Rus olmayan milletlerin tarih boyunca, esir olmamak ve hür yaşamak uğrunda sarfettikleri fevkalbeseer gayret ve yaratmış oldukları âlemlerini hamaset destanları, o devrin Rus şairlerini bile vecde getirdiği halde, bugün, "Rusyanın getirdiği medeniyete" karşı bir isyan ve nankörlük gibi tefsir ediliyor. O devrin ileri düşünür Rus mütefekkirleri tarafından bile "beyaz zenciler" adı verilen köylüsü pazarlarda koyun sürüsü gibi, ruhsuz ve cansız eşya gibi, alınıp satılan Rusyanın, süngü üzerinde getirdiğine "hürriyet ve medeniyet" diyen bolşevikler, akıllara durgunluk verecek bir gaddarlıkla tatbik ettikleri tehcir, muhaceret ve ruslaştırma siyasetine bir mesrûriyet vermek için, ondan zerre kadar farkı olmayan çarlar emperyalizminin müdafii kesilmişlerdir. Pek tabii olarak, çarlar emperyalizminin mümes-sili bulunan muhaceretteki beyaz Ruslar da meslektaşlarına karşı borçlu kalmak istemiyorlar. Kızıl çarlara karşı minnettarlıklarını saklayamayan Melgunov'ların bolşevikler tarafından icra edilen ruslaştırma ameliyatından duydukları memnuniyet üzerinde, bu sahifelerde bir kaç defa durmuştuk. Rus milletinin dünya hâkimiyeti misyonuna saplanmış olan bu meczupların kızıl çarların kanlı icraatından adeta vecde geldiklerini ve bu kanlı icraat sayesinde Rus olmayan milletlerin artık eriyüp gittiklerini ve Sovyetlerde, Rus olmayan milletler hesabına, mütecanis bir Rus milleti teşekkül etmiş olduğunu iddia etmekte oldu-

klarını Melgunov'un "Rossiyskiy Demokrat" (No 2) dergisinden nakletmiştik (bak: "Birleşik Kafkasya" sayı 3-4). Milli istiklâl dâvasından vaz geçmek, Rus milletinin istilâ ve emperyalizm devrine asla temas etmemek, "mütecannis rus camiası" (1) içerisinde ve vahit bir "Rus cephesi" halinde, sırf komünizme ve Sovyet rejimine karşı çarpışmayı teklif ve müdafaa eden bu Ruslara ve rusçulara göre, Sovyetlerde artık Rus olmayan bir millet mevcut değildir.

Beyaz emperyalistlerin bu gayretini takviye etmek için Kremlindeki kızıl cellâtlar da boş durmuyor. Rus olmayan milletleri toptan tehciire tâbi tutarken, bu milletlerin milli kültürlerini de tahrip etmek için şeytanî tedbirlere başvuruyorlar. "Rus dili ve Rus kültürü etrafında tek bir Sovyet milleti" yaratılacağını ve bütün hür dünya milletlerinin de bu "Sovyet milleti" içine alınıp kaynatılacağını saklamayan kızıl Rus emperyalistleri, Rus olmayan milletlerin alfabe, dil, din, edebiyat ve tarihlerine kadar müdahaleye başlamışlardır. Eski ve parlak bir kültüre, işlenmiş bir dile, edebiyata ve san'at eserlerine malik olan bu milletlerin alfabeleri, dil, imlâ, ıstılâh ve gramerleri ruslaştırılıyor ve tarihi mazileri ile milli mefahirlerini unutturmak için kitaplar tahrif, kütüphaneler imha ve bu milli kültürü temsil eden ilim, edebiyat ve san'at adamları kılıçtan geçiriliyor. "İnsan Hakları Beyanamesi"nin ilân edilmiş olduğu ve "Birleşmiş Milletler Teşkilâtı"nın faaliyet gösterdiği bir devirde, hür dünya milletlerinin gözleri önünde, aleni ve aşikâr bir surette icra edilmekte olan bu cinayeti "tabii ve normal" bir hâdise haline sokmak için, Moskova satılık usaklar da buluyor. Haricte, beyaz çarla-

rin eski kapı kulları arasından intihap edilen bu satılık unsurlar, dahilde kom-somoldan yetişme komünist kadrosu içerisinde seçiliyor. Ve hiç birinin millet ile, milletin geniş halk kitlesi ile ve milletin her hangi bir zümresi ile ilgisi yoktur. Milleti ve milletin umumi arzusunun hiç bir vechile temsil etmeyen dahildeki bu satılık uşakların başında, Komünist partilerinin genel sekreterleri, siyasi emniyet teşkilâtı denilen sabık G. P. U. ve bugünkü M. V. D. reisleri ve kukla "Sovyet hükümeti"nin başında duranlar gelir. Bunlara, daha Lenin tarafından verilmiş olan direktif malumdur:

"Bütün milletleri, Rus milleti etrafında birleştirip kaynaştırmak için, Rus komünistleri milletlerin Rus imparatorluğundan ayrılması tezini, Rus olmayan milletlere mensup komünistler de Rus milletiyle birleşme tezini müdafaaya mecburdurlar" (bak: "Bolşevik" dergisi, Moskova 1943, Sayı 1). Lenin 1916 da yazmış olduğu ve "milletlerin tayini mukadderat hakkı etrafında münakaşaların yekûnu" başlığını taşıyan makalesinde, Rus olmayan milletlerin çarlığa karşı mücadelesinden istifade etmek için, onların "Rusyadan ayrılma hakkını" tanımaktan başka çare ve yol olmadığını, fakat bunun Rusyayı parçalamak demek olmayacağını ileri sürerek "Rus milleti etrafında daha büyük bir devlet kurmak için" Rus olmayan komünistlere direktif vermekte idi. Lenine göre: "Tahakküm eden millet ile mahkûm milletlerin, müstevli milletle istilâya uğramış milletlerin kurtuluş yolları aynı olmaz. Tahakküm eden müstevli millet ihtilâlcileri istibdadı yıkmaya çalışırken, istilâya uğramış mahkûmlar da kurtulmaya ve ayrılmaya çalışıyor". Vaziyet-

ten muvaffakiyetle istifade etmek için ve bütün milletleri istikbalde bir millet halinde kaynaştırmak gayesi ile, milletlerin istiklâl hakkını bir taktik olarak tanıdığını itiraf eden Lenin, asıl gayenin ve "ağırlık merkezi"nin "birleşmek" olduğunu ve bu vazifenin de Rus olmayan milletlere mensup komünistlere terettüp ettiğini kabartmaktadır (bak: Lenin Külliyyatı, cilt XIX, sahife 261-262). İşte Lenin'in bu direktifini icraya me-mur Rus uşağı komünistlerden Mir Cafer Bağirov, vazifesini yapmak üzere, faaliyete geçmiştir. Azerbaycan Komünist Partisinin genel sekreteri olan bu Rus uşağı ve Rus emperyalizminin aleti, Lenin'in direktiflerine tamamen sadık kalarak, Kremlindeki efendilerine karşı taarruza geçiyor. Kremlin tarafından neşrolunan Rus olmayan milletlerin tarihlerini tahrif ile meşgul "Tarih Meseleleri" dergisi, milli cumhuriyetlerin mahalli kadrolarına, burjuva - milliyetçilik tezahürleri ile mücadelelerinde, yardım etmek şöyle dursun, bilâkis bunların çalışmalarını zorlaştırıyormuş. "Rus olmayan milletlerin Rusya ile birleşmelerinin progresif mahiyetini" tebarüz ettirmiyormuş. Halbuki bu hususta bir çok deliller ve vesikalar mevcut imiş. Bağirov'ın "progresif" mahiyetinden bahsettiği "Rusya ile birleşme" hâdisesinin XIX. asrın ilk yarısında Romanoflar tarafından icra edilen istilâ ve ilhaktan ibaret olduğunu unutmamak lâzımdır. Kızıl rus süngüsü üzerinde memlekete gelen ve kızıl rus süngüsü ile tutunabilen Rus emperyalizminin aleti Bağirov'ın, Azerbaycanı kat'iyen temsil etmeyen ve hakikatın tam zıddı olan hayasızca iddiaları, söz yok ki, Kremlinden verilmiş ve bütün Sovyet müstemlekelerinde aynıyle tatbik olun-

an umumî bir direktif üzerine yapılmıştır. Malûm ya, Rus olmayan komünistler, milletlerinin Rusyaya sadakatını temin ile mükellef bulunuyorlar. Yoksa işgal ettikleri mevkilerden atılır, Nerimanovların, Musabekovların, Mecit Efendizadelerin, Ali Haydarların, Dadaş Bünyatzadelerin, Hamit Sultanovların ve Ruhulla Ahundovların akıbetine uğrarlar. Adlarını sıraladığımız bu adamlar kızıl istilânın ilk yıllarında en yüksek mevkileri işgal etmiş, fakat Rusyaya karşı sadakatlarında şüphle görüldüğü için, komünist oldukları halde, kurşuna dizilmişlerdir. Nasıl kurşuna dizilmesinler ki, onların devrinde basılmış, yayılmış ve mekteplerde tedris olunmuş eserler, çarlık Rusyasının Azerbaycana gelişini "Azerbaycanın Rusya ile birleşmesi" şeklinde değil, istilâ, işgal ve ilhak olarak tasvir ederler. Ve nasıl tasvir etmesinler ki, o nesle mensup bir çoklarının büyük babaları bu kanlı ve vahşî Rus istilâsının şahidi olmuşlardır. Mamafî, o devrin resmî Sovyet ilim mahfilleri de Azerbaycanın Rusya ile birleşmesinden değil, belki kılıç ve ateşle yapılmış ilhakından bahsederler. Meselâ, 1936 da, Sovyetler Birliği İlimler Akademisi tarafından iki büyük cilt halinde neşredilmiş olan "Çarlık Rusyasının Azerbaycanda koloni siyaseti" adlı ve sırf vesikaları ihtiva eden eser dahi, aynı şeyleri söyler ve Çarlar Rusyasına, çok yerinde olarak, emperyalist ve barbar vasfını daha münasip ve yerinde buluyor. Bu eserden istifade ederek, "Kafkasya"nın Nisan 1952 tarihli 9 ncu sayısında yazdığım "Beyaz zenciler ülkesi" başlıklı makalemden, Rusyanın Azerbaycanı istilâ ettiği devirde, bu iki memleketin medenî seviyesine temas etmiştim. O devirde Rusyada kölelik

rejimi cari bulunduğu halde Azerbaycanda hürriyet hâkimdi. 1826-1828 istilâ harplerinin baş kumandanı meşhur general Paskeviç bile, Müslüman Kafkasya'nın bütün diğer aksamı ile birlikte, Azerbaycanı "hürriyet ülkesi" olarak bulmuş ve Azerbaycanda köle Rus köylüsünün iskânını, hür ve serbest insanlar olan Azerbaycan köylüsünden müteessir olacakları korkusu ile, doğru bulmamıştı. Aynı eserde, Rusyanın Cennubi Kafkasyada yerleşmesi üzerine, Türkiyeden buraya, yani "Hristiyan Rusyanın himayesine" iltica eden Ermenilerin, hürriyet, mülkiyet, ırz ve namuslarını Ruslardan kurtarmak için, Rus askeri kordonlarını yararak ve telefât vererek Türkiyeye geri kaçtıklarından da bahsedilmektedir. Bağirof, Rus istilâsının hangi "progresif mahiyetinden" bahsediyor? Tarih boyunca, Ruslar Azerbaycana bir kaç defa yağma ve talan akınları yapmışlardır. X. asrın ortalarında, bir daha kendisini toplamayacak şekilde tahrip ettikleri Berde şehri o devirde, Bağdattan sonra, Müslüman Şarkı'nın en büyük ve en medenî bir şehri idi. Rus eşkiyalarının, XII. asrın ikinci yarısında (1175 de), Azerbaycanı bir daha yağma ve tahrip ederken, bu memleket Nizami'ler ve Hâkani'ler devrini yaşıyordu. Şarka ve Türklüğe ait bir çok kıymetli telifatı ile birlikte "Osmanlı devletinin tarihi" gibi muazzam bir eserin de müellifi olan meşhur J. v. Hammer, zamanının Rusya başvekili Romyantsov'a yolladığı bir muhtırasına, 1175 de Ruslar tarafından yapılan tahripkâr ve vahşetengiz akına telmihen, büyük Hâkani'den bazı tercümeleri de eklemişti. Tarih ilminin en selâhiyetkar simalarından biri olan bu büyük Alman âlimi, XII. asır Rusyası ile Azerbaycan

arasındaki medeni farka işaret etmek istemişli.

XIII. asırdan itibaren Doğu Avrupada "Altınordu" Türk devletinin kurulması Rus akınlarına nihayet vermiş ve XIII. ve XIV. asır İlhanlılar devri Azerbaycanı parlak bir medeniyet yaratmıştı. XV. ve XVI. asırlar ise Azerbaycan edebiyat ve sanatının altın devri idi.

Bağırov, Rus istilâsının hangi "progressif mahiyetinden" bahsediyor? Daha XIX. asırda içtimai hayat ve teşkilâl hususunda Azerbaycandan kat-kat aşı-

ğıda duran ve kölelik merhalesinde bulunan Ruslar, tarlalarımızdan pamuk topladığını hayretler içinde seyretmiş, "bu memlekette yün bitiyor" diye raporlar vermişlerdi. Bozkır ve ovalarımızı sulayan ve Türk ecdadımız tarafından yapılmış muazzam kanalizasyon sistemi ve nizamlarını okuduğu gibi kabul eden Ruslar, bize tarihimizin inkişaf seyrini durduran bir istibdad, cehalet ve vahşet getirmişlerdi.

Rus emperyalizminin kör aleti olan bedbahılara bunları hatırlatmayı milli bir borç biliriz.

Azerbaycan Türklerinin istiklâl günü

Yazan: M. H. Türkeul

"İstiklâl o sönmeyen müebbet bir meş'ale
Gönüllerde tutuşur gözlerde sönse bile"

Azerbaycan Türkleri 1918 yılı 28 mayısında istiklâllerini ilân ederek, demokratik esaslara dayanan milli bir Cumhuriyet kurmağa muvaffak oldular. Fakat Azerbaycanlılar bu istiklâllerini, memleketlerini istilâ etmiş bulunan Rus hâkimiyetine karşı yaptıkları uzun mücadeleden sonra elde edebildiler.

Rus emperyalistlerinin Azerbaycanı istilâyâ başlamaları 18 nci yüzyılın sonlarına ve 19 ncu yüzyılın başlarına tesadüf eder. Bu devirde Azerbaycan Gence, Bakû, Karabağ, Lenkeran ve diğer hanlıklar şeklinde idare ediliyordu. Bunun için de Ruslar bu hanlıkları birer birer istilâ etmek yolunu tuttular. Fakat bu istilâ pek de kolay olmadı. Ruslar, ancak üstün kuvvetlerine dayanarak, çetin ve kanlı savaşlardan sonra Azerbaycanı istilâ edebildiler. Rus istilâsına karşı istiklâl bayrağını açan Gence hanı

Cevat Han Rus generali Tsitsianov'un üstün kuvvetlerine karşı Gence kalesini aylarca müdafaa etti ve nihayet bir oğlu ile beraber topunun başında şehit oldu. Genceden başka Bakû, Derbent, Revan, Lenkeran, Karabağ gibi hanlıklar da Rus istilâsına karşı muhtelif tarihlerde şiddetle savaştılar. General Zuberov ordularına karşı Derbent sokalarında yapılan kanlı savaşlara Han'ın kardeşi Perice Hatun'un da bir kahraman gibi katılması Azerbaycan istiklâl savaşı tarihinin şanlı sahifelerinden birini teşkil eder.

İran ile Rus çarlığı arasında 1813 yılında aktolunan Gülüstan ve onu müteakip 22 Şubat 1828 yılında aktolunan Türkmençay andlaşması neticesinde Cənubi Azerbaycan İranın, Şimali Azerbaycan ise tamamen Rusların hâkimiyeti altına girdi. Ruslar ilk önce Azer-

baycan hanlıklarının idari rejimlerine dokunmayarak, sadece her hanlığın başına bir askerî vali tayin etmekle iktifa ettiler. Bu şekil 1840 yılına kadar devam etti. Bîlâhare vaziyete hâkim olan Ruslar 1840 dan sonra bütün hanlıkları "Pri-kaspiyskaya oblast" (Hazar sahil bölgesi) adı altında birleştirerek, idarevi Tiflisle oturan Çar naibine bıraktılar. Bu usul, Azerbaycan istiklâlini ilân edinceye kadar devam etti.

19 ncü yüzyılın ortalarına doğru Avrupa'da vukubulan ileri hamleler ve hususiyle Kafkasyada demiryolunun yapılması neticesinde, Azerbaycanın iktisadiyatında ve içtimai yaşayışında kalkınma ve inkişaf hareketi başladı. Ticaret ve sanayinin gelişmesi ile yeni bir sınıf — burjuva sınıfı ve münevverler zümresi meydana geldi. Azerbaycan fikir hareketinde önemli mevkîleri bulunan Azerî Türk tiyatrosunun banisi Mirza Fethali Ahundzade, ilk defa Türk dilinde "Ekinci" ismi ile gazete çıkarmağa muvaffak olan Hasan Bey Zerdabî, şair Kasım Bey Zakir ve başkaları hep bu devrin mahsulleridir. Fakat milletler hapishanesi adlandırılan Çarlık imparatorluğunda her türlü ileri fikir şiddetle takip ve tazyike maruz kaldığından Azerbaycan münevverleri geniş ve serbest faaliyet sahaları bulamıyorlardı.

Rus-Japon savaşı neticesinde Rusya'nın mağlûbiyeti ve onu müteakip 1905 ihtilâli Çarlık bünyesini sarstığından, Çarlık idaresi mevcut sert rejimi biraz hafifletmek zorunda kaldı, ki bu durumundan Rus istilâsında bulunan Azerbaycanlılar da istifade edebildiler. 1905 ihtilâlinin sonras Azerbaycanda bir çok gazeteler, basın evleri, kültür dernekleri, tiyatrolar, içtimai müesseseler ve sair meydana getirildi. Ali Bey Hüseyinzade-

nin çıkardığı "Füyuzat", Ahmet Bey Ağaoğlu'nun çıkardığı "İrşat" ve Mehmed Emin Resulzade'nin çıkardığı "Açıq Söz" gazeteleri bu devirdeki Azerbaycan içtimai hayatında ve Azerbaycanın fikir hareketi ve basın tarihinde önemli rol oynamışlardır.

Balkan harbi esnasında gelişmeye başlayan Azerbaycan istiklâl hareketi, 1917 nci yılda tamamen teşkilâtlılandı ve harekete geçti. Bu devirde Azerbaycanın içtimai bünyesinde esaslı rol oynamış siyasi partiler teşekkül etti ve bunlardan en kuvvetlisi olan "Müsavat" partisi Nisan 1917 de Bakû'de birinci kurultayını çağırmağa muvaffak oldu. Bu kurultayda Azerbaycanın muhtariyeti siyasi bir dâva olarak ele alındı. Bu fikri yaymak için merkezi Bakû'de olmak üzere memleketin bir çok yerlerinde komiteler kuruldu. Birinci (Bakû, Nisan 1917) ve ikinci (Moskova, Mayıs 1917) Müslüman kongresinde dahi bu fikir müdafa edildi. Şubat 1918 de Maveray-i Kafkasya'dan Umum Rusya Kurucular Meclisine seçilmiş bulunan Azerî, Gürcü ve Ermeni mebuslarından müteşekkıl mebuslar, Maveray-i Kafkasya Seymi denilen bir meclis toplayarak, Güney Kafkasyanın idaresini eline alıyor. Bu tarihlerde Bolşevikler Bakû'de müdafaasız kalan Müslüman ahalisine saldırıyor ve üç günlük savaştan sonra (bu hâdiseye tarihe "Mart kıtali" adıyla geçmiştir) milli komiteyi dağıtarak idareyi eline geçiriyor. Bu hâdiseler Bakû'de cereyan ederken, "Seym" ile Türkiye arasında ihtilâf baş gösterdi ve bir müddet sonra "Seym" dağıldı. Bunun üzerine Mehmed Emin Resulzade'nin başkanlığındaki "Azerbaycan Şuray-i Millisi" Azerbaycanın istiklâlini ilân etti ve Fethali Han-hoy'unun başkanlığında ilk Azerbaycan

hükûmeti kuruldu. Azerbaycan Millî hükûmetinin ilk işi Türkiye ile bir anlaşma imzalamak oldu. Bu anlaşmanın 4 ncü maddesi gereğince Bakû'yü bolşeviklerden istirdat etmek için Türkiye askeri yardımında bulunacaktı. Anlaşma hükûmlerine uyarak Nuri Paşa kumandasındaki Türk ordusu, Kars ve Dilican üzerinden ilerleyerek Azerbaycana girdi ve Azerbaycan kıt'aları ile beraber bir sıra cephelerde yurustuktan sonra Bakû'yü alarak, orasını Ruslardan temizledi. Mondros mütarekesi gereğince Türk ordusu Bakûden çekilerek, yerini Şimalî İranda bulunan İngiliz kıt'alarına bıraktı. Bilâhare Azerbaycan Cumhuriyetinin bir çok devletler ve o meyanda İngilizler tarafından tanınması neticesinde İngiliz kıt'aları Azerbaycanı terk ettiler.

Azerbaycan Cumhuriyeti Hükûmeti kısa ömrüne rağmen, 25-30 binlik bir kara ordusu, küçük de olsa deniz filosu ve jandarma kuvvetleri meydana getirdi, üniversite ve yüksek okullar açtı, Türkiyeden öğretmenler getirdi, Avrupa tahsil için kalabalık bir talebe kafilesi gönderdi, bir sıra devletlerle siyasî münasebetler kurdu, toprak reformu hazırladı, kredi ve ziraat bankaları kurdu, Alyat-Culfa demiryolunu yaptırdı ve saire bir çok işler gördü. Fakat ne yazık ki, yerli bolşeviklerin yaptıkları bozguncu faaliyet yüzünden kuvveti parçalanmış Azerbaycanın zayıflamasından, Türkiyenin her hangi bir yardımında bulunacak durumda olmamasından, dünya vaziyetinin karmakarışık olmasından istifade eden Ruslar, bu sefer kızıl bürünerek ve kahır üstünlükte bulunan ordusundan faydalanarak, 27 Nisan 1920 yılında Azerbaycanı yeniden istilâ etmeğe muvaffak oldular. Bu defakî istilâ

çok zalim ve çok kanlı oldu. Azerbaycanı istilâ eden kızıl Rusların ilk işleri Azerbaycan Millî Hükûmetine hizmet etmiş olan zabıt, memur, asker ve umumiyetle bütün milliyetçileri boğazlamak, Azerbaycan hazine ve bankalarında ve zenginlerin ellerinde bulunan para, altın ve kıymetli eşyaları, arşiv ve müzelerde bulunan kıymetli doküman ve eserleri yağma ederek Moskovaya taşımak oldu.

Bugün 33 yıldır Azerbaycan Kızıl Rus istilâsı altında inlemektedir. Bu müddet zarfında Azerbaycanın binlerce evlâdı katledilmiş, Sibirya'ya sürülmüş, Köylülerin toprakları ellerinden alınarak köle vaziyetine sokulmuş, yeraltı ve yerüstü servetleri amansızca istismar edilmiş, millî alfabesi kaldırılarak yerine Rus alfabesi kabul ettirilmiş, millî tarih tahrif edilmiş ve Azerî Türkleri her fırsatta ruslaşmağa zorlanmış. Fakat bütün bu şiddet ve tazyik politikasına rağmen Ruslar Azerbaycanı yalnız maddeten istilâ etmeğe muvaffak olmuş, manen fethedememişler. Azerbaycan Türkleri her fırsatta Rus işgaline karşı istiklâllerini müdafaa etmeğe çalışmışlardır. 33 yıl içinde Azerbaycanın hemen hemen her tarafında muhtelif tarihlerde baş gösteren ayaklanmalar ve ikinci dünya savaşında Sovyet cehenneminden kurtulmağa muvaffak olan binlerce Azerî gencinin bilâtereddüt silâha sarılarak Ruslara karşı kahramanca çarpışmaları, Azerbaycan Türklerinin kalplerinde istiklâl atesinin sönmediğine birer canlı delildir.

Azerbaycan Türklerinin 1918 yılında bir defa imtihanını verdikleri ve her bakımdan lâyık olduklarını ispat ettikleri en tabii hakları olan istiklâllerine tekrar kavuşacakları gün uzak değildir.

Mukaddesata hakaret

Yazan: A. Garib

Komünistlerin icat kabiliyeti şeytani bile kısıktır. NKVD memurlarının yanında şeytan gölgede kalır. Komünistlerin rezil etmedikleri fazilet, hakaret etmedikleri mukaddesat ve fenalığa çevirmedikleri hiç bir nimet kalmadı. Komünistler "namus" sözünü kullandıkları zaman, bunu "alcaklık" diye tercüme etmek lazımdır. Onlar "hürriyet" dedikleri zaman, bu hakikatte köleliktir, "sulh" dedikleri zaman ise, bu savaştan daha fazlasına işaret teşkil etmektedir.

Bir çığ damlası içinde bütün dünya nasıl inikâs ediyorsa, bazen her hangi karakteristik olayda komünizmin bütün şeytani kurnazlığı tecessüm etmektedir.

Ben Stavropolu — Şimali-Kafkasyanın küçük sakin şehrinin sık sık hatırlıyorum. Şehrin karaağaç ve kavaklarla süslü şen sokakları, konforlu taşra evleri hiç aklımdan çıkmıyor. Şehrin merkezinde bulunan bir korunun, yeşil tünellere benzeyen kestane aleleri ve İran halılarının daha alacalı çiçeklikleri vardır. Akşamları burada orkestralar gürlemekte ve gezinti yapan kalabalık durmadan vızıldamaktadır.

Bir zamanlar, 1859 da, bu Koruda Rus subayları, esir düşen Seyh Şamile mutanant bir karşılama töreni yapmışlardı. Ona askerî ihtiram yapıldı ve gece yarısına kadar kandiller yakılarak durmadan orkestralar çalındı. Bu hâdiseden kestane aleleri, yıldızsız karanlık gecelerde, hâlâ fısıldaşup durmaktadırlar.

Ve işte bu güzel yerl berbat etmek, yalnız berbat değil, rezil etmek gibi bir alcaklık yapıldı. Komünistlerin icat kabiliyetleri büyüktür. Esas alenin 20 adım ötesinde, vazlık tiyatro yanında, savaştan bir müddet evvel gri betonarmeden yüksek bir bina, NKVD hapishane binası inşa edildi. Mahpuslar için bu ha-

pishanede daha ince bir işkence tarzı güç hatıra gelir ve aynı zamanda, henüz serbest dolaşan kimseler için de, bundan daha ağır bir sahne tasavvur edilemezdi. Parkta hapishane, bu — komünist hâkimiyetinin bir sembolüdür. Ve hiç bir azgın orkestronun sesleri, bu betonarme binanın zindanlarından gelen iniltileri boğmak kudretine malik değildir.

Büyük pazar meydanının yanında, uzun kemerli koridorlarıyla iki katlı eski bir bina durmaktadır. Burası "1 nci erkek lisesidir". Mektebin tınlayan koridorları hâlâ tarihi mazinin izlerini mahafaza etmektedir. Burada vaktiyle Baqration kardeşler tahsil etmişler, burada meşhur Şimali Kafkasya şairi Kosta Hegature ilk defa kendi şiirlerini yazmağa başlamıştır. Ve bu enteresan insanları hatırlatacak ne bir tek yazı, ne bir iz kalmıştır. Bilâkis komünistlere, bütün bu hatıraları hafızalardan çıkarmak lazımdı ve nitekim bunun için her şeyi yaptılar ve burasını da berbat ettiler.

Binanın cümle kapısının önüne, sağlam gri taştan Stalinin muazzam heykeli dikiliyor ve burası "Parti eğitim evi" oluyor. Komünist lisanında eğitim kelimesi ise, bu mefhumun tamâmî aksini ifade etmektedir.

Hemen hemen lisenin yanı başında muntazam bir sıra kavak ve ona müvazi demirden mamul yine muntazam süslü bir çit uzanmaktadır. Çitin arkasında bulunan güzel bir caminin, sanki göklere tırmanmak isteyen minaresi görünmektedir. Bu caminin çok enteresan bir tarihi vardır. Bu cami öyle bir sevgi ve öyle bir gayretle inşa ediliyordu ki, sanki onu yapanlar çalışmayı karınca-lardan öğrenmişlerdi. Caminin her taşı

iane ile toplanmış para ile alınmıştı. Vladikafkasın kunduracısı, Crozninin bakırcısı, mahallî fırıncı ve diğer esnaf biriktirdikleri ehemmiyetsiz paralarla caminin inşaatına iştirak ediyorlardı.

Nihayet caminin inşaatı bitti ve her gün beş defa minarenin kubbesi altından müezzinin gür sesi işitilmeğe başlıyordu. Dindarların gözleri, Elbrus dağının parlayan tepeleri arkasındaki, çok uzak Mekkeyi Mükerrerminin mukaddes Kâbesine çevriliyordu. Cuma günleri ise, cuma namazı için, buraya komşu dağ köylerinden, şehrin kenar mahallelerinden, yüzlerce müslüman toplanıyordu.

Komünistler burasını da kirllettiler. Etraflıca düşünülmüş plân gereğince camiye karşı yavaş yavaş hücumla geçildi ve nihayet 1930 da camiyi kapattılar. Cami kapatılmadan evvel, mahallî gazetelerde İslâm dininin aleyhine bir sıra makale ve yazılar neşredildi. İslâm dininin zulmünden, irticâ mahiyetinden, irtikâp ettiği cinayetlerden bahseden neşriyattan sonra, gazeteler, doğrudan doğruya caminin kapatılmasını talep ettiler. Gazetelerde çıkan bütün yazı ve makalelerin altında müslüman imzalar vardı. Fakat, bütün bu neşriyat Komünist partisinin bölge merkezinde, ya İslâm dininden çoktan yüz çevirmiş kimseler veya İslâm dininin hakkında hiç malûmatları olmayan Rus komünistleri tarafından tertip ediliyordu.

Matbuatta yapılan neşriyatı müteakip, dinsizler cemiyetinin propagandacıları bütün müslüman evlerini dolaşmağa başladılar. Bunların elinde daha evvel hazırlanmış ve caminin kapatılmasını talep eden matbu beyannameler vardı. Bu beyannamelerin altına imkân nispetinde fazla imza toplamak icap ediyordu. Fakat, müslüman halkın ekseriyeti imza vermeyi reddettiğinden ve imza verenlerin de ekseriyeti bir çok zorlama ve tehditlerden sonra imza verdiklerinden ve komünistlerin arzu ettikleri kadar

imza toplanmadığından, bu beyannameleri imzalamak için gayri müslimlere de müracaat edildi.

Gayri kanunî bir şekilde bir kaç bin imza toplandıktan sonra bunlara istinaden cami kapatıldı.

Herkes tarafından hürmet gören, caminin ihtiyar imamı da, bir canî gibi tevkif edilerek Uzak Sibiryaya sürgün edildi. Artık şehirde müezzinin gür sesi duyulmaz oldu ve cemaat cuma namazlarına toplanmaktan mahrum bırakıldı.

Uzun zaman cami, tabir caizse, haka-rete uğrayarak kapalı kaldı. Fakat henüz kirlenmemişti. Kirlenme hâdisesi daha sonra vukubuldu. Kapalı cami ile NKVD İl merkezi ilgilendi ve bir müddet sonra camiye kamyonlar dolusu muhtelif evrak taşınmağa başlandı. Bir kaç gün sonra da, caminin güzelim pencereleri ve kapısı tahtalarla kapatılarak çivilendi ve üzerine kaba yazıyla yazılmış şöyle bir levha asıldı: "Sovyetler Birliği İçişleri Halk Komiserliği (NKVD). Ekim ihtilâli arşivi. İl şubesi".

Bu binanın mukaddes eşiğini aşmak kakkına haiz olmayan kimseler, şimdi orada, caminin hakiki sahipleriymiş gibi, hareket etmeğe başladılar. Caminin içine kaba tahtalardan yapılmış evrak dolu raflar dizildi ve bir zamanlar ibadette bulunulan bu yerde, çekistler (gizli polister) kanlı faaliyetlerine başladılar.

Divara yapıştırılmış al basma üzerinde "Arşivler bugünkü güne hizmet etmelidir" ibaresi yazılı idi. Ve en muhtelif yazılarla yazılmış bir sürü kâğıtlar komünist canilerinin en yakın yardımcıları ve çıraqları oldular.

Yüksek bir Çeka memurunun cahil karısı Petuşkova'nın idaresi altında çalışan geniş bir çekist kadrosu arşivlerden dikkatle çıkardıkları az çok tanınmış kimselerin isimlerini havî muazzam kartotekler hazırlamağa başladılar. Bilhassa büyük bir dikkatle maliye organlarının, polis, mahkeme ve kilisenin ar-

şivleri tetkik ediliyordu. Şu veya bu kimsenin aslını ve haleti ruhiyesini tayin edebilecek en küçük bir olay veya işaret dikkatle tetkikten geçiriliyordu. Bazen bu, doğrudan doğruya NKVD nin emriyle yapılıyordu ve o zaman NKVD nin ilgilendiği şahsa ait bütün doneler daha büyük bir ilana ile yedinci hatına kadar toplanıyordu. Bu gibi vaziyetlerde doğum ilmühaberlerini ihtiva eden koca defterler daimi yardımcı vazifesini görüyorlardı ve kontrole tâbi kimseler, çok zaman, onların içinden çıkarılan malûmatın farkında bile değillerdi.

1935-37 yıllarında Kafkasyada yapılması tasarlanan kitle halinde tevkiflerin esasları, asıl burada, çekistler tarafından kirlenilen ve yitirici komünist hayvanının

ini haline getirilen, sabık camide hazırlanıyordu. Şimdi buradan, her tarafa gizli eller uzandı, her tarafta gizli ağlar kuruldu ve mağrur Kafkasya evlâtlarının sıcak kanları seller gibi akmağa başladı.

Ve nihayet, sonunda, henüz tarihte misli görülmemiş korkunç bir cinayet işlendi; Çeçen-İnguş, Karaçay-Balkar ve Kalmık halkları tamamen imha edildiler.

Fakat komünistler, bütün icat kabiliyetlerine rağmen, bir insanlıktan kanlı cinayetlerini hiç bir zaman gizleyemeyecekler. Komünistler, bütün açıkgozlülüklerine rağmen, beşeriyetin yakın gelecekte onlardan talep edeceği hesaptan kaçınmayacaklar.

Ve o zaman, merhametsizler hiç bir merhamet beklemesinler.

„Himmet“e ait tarihî bir not

Münih'te çıkan Türkçe "Azerbaycan" dergisinin Ocak 1953 tarihli sayısında derc olunan E. A. Şeyh-ul-İslâmın "Tarihimizi bilelim" makalesinde, "Himmet bolşevik" Partisinin DR. Neriman Nerimanov ve Mehmed Emin Resulzade tarafından kurulduğunu herkesin bildiği yazılmıştır.

Azerbaycanın yakın tarihini tahrif eden bu cümleyi tashih maksadiyle "Himmet" teşkilâtının tarihini kısa bir notla izah etmeyi faideli buluyoruz:

"Himmet" adını taşıyan teşkilât 1904 de Bakü'de orta okul müslüman öğrencilerinden bir grup tarafından, Mehmed Emin Resulzade'nin teşebbüsü ile kurulmuştur. Çar rejimine karşı konspirasyon yapan bu grup, adını aynı Mehmed Emin Resulzade'nin şapırografla neşrettiği "Himmet" dergisinden almıştır.

Bu devirde "Himmet" kendi mensupları arasında millî kültür eserlerini yayıyor, kendilerinde millî şuur uyandırmaya çalışıyor ve aynı zamanda çar istipdadına karşı faaliyette bulunuyordu.

O zamanki şartlar dahilinde her türlü ihtilâl gruplarını kazanmaya çalışan Rusya Sosyalist Partileri "Himmet" teşkilâtına da hulûl ediyor ve burada organize olan gençleri kendi saflarına celbetmeye çalışıyorlardı. Bu hususta o zamanki Sosyal-Demokrat Bolşevik Fraksiyonu daha muvaffakiyetli çıkmıştı.

Sosyal-Demokrat İşçi Partisi dahilinde, Bolşevik Fraksiyonuna mütemayil bir şekilde, Yahudi "Bund" teşkilâtına benzer, millî müstakil teşkilât halinde çalışan "Himmet" 1909 sıralarında ikiye ayrılmış, bunlardan millî özelliklere ehemmiyet veren unsurlar 1911 de "Mü-

savat" adı altında ayrı ve tamamen milli bir Parti tesis etmişlerdir.

Milli Azerbaycan "Müsavat" Halk Fırkasının tesisinden sonra "Himmet" kadrosu dahilinde kalanlar Bolşevik Fraksyonuna daha organik bir şekilde bağlanmışlardır.

1917 ye doğru Dr. N. Nerimanov bu devirdeki "Himmet Bolşevik" grubuna koşulmuş; Grubun riyasetini üzerine almış, başta M. E. Resulzade olmak üzere, "Müsavat" Fırkasına ve bu Fırkanın müdafaa ettiği Azerbaycan idesine karşı şiddetli bir sefer açmıştır.

Azerbaycan muhtariyeti ve sonra da istiklâli tezini kökünden inkâr eden

"Bolşevik Himmet" yalnız 1919 da, Azerbaycan Cumhuriyetinin teşkilinden sonra, Moskova'nın direktifi üzerine Azerbaycan Komünist Partisi şeklini almış ve günün mevzuu olarak Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti şiarını kabul ve ilân etmiştir.

Verilen bu malûmata göre M. E. Resulzade, Dr. Nerimanovla "Himmet" teşkilâtını beraber kurmak şöyle dursun, fakat aynı zamanda bunlar bu teşkilâta birlikte mensup bile olmamışlardır. Bilâkis "Himmet" teşkilâtı "Bolşevik Himmet" şeklini alup Dr. Neriman tarafından idare edildiği zaman M. E. Resulzade bu teşkilâta muhasım bir durumda bulunuyordu.

Bazı neşriyat münasebetiyle

Arkadaşımız F. Daryaldan aldığımız mektubu aynen neşrediyoruz:

Ruslarla teşriki mesallerini mazur göstermek için Kafkasyalı istiklâlcilere mütemadi hücumlarda bulunan ve bu arada naçiz şahsiyetim aleyhine bin bir türlü hezeyan savuran bazı siyaset sergüzeştçilerine "Kafkasya"nın Mart 1952 (Nr. 8) nüshasında "Mecburi bir izah daha" başlığı altında verdiğim bir cevapta ezcümle şöyle demiştim:

"Fetali beyli ile arkadaşlarının, benim yukarıda kendilerine Wiesbaden hakkında sorduğum açık ve sarîh suallere ve kendilerini kalpazanlıkla itham ettiğim noktalara dolambaçsız ve sarîh cevaplar veremeyeceklerine ve işi şahsiyete ve demagojiye dökeceklerine de Azerbaycan muhaceretinin efkârı umumiyesi şâhit olacaktır."

Bunun böyle olacağını bilmek için kâ-

hin olmağa ihtiyaç yoktu. "Malımı" iyi tanıyordum ve hâdiseler bana hak verdi.

Münih'te çıkan rusçu "Azerbaycan" dergisi (Ankarada çıkan milliyetçi ve istiklâlcî "Azerbaycan" dergisi ile karıştırmamalı) benim sorduğum siyasi mahiyetteki sarîh sualler dolayısıyla efkârı umumiye karşısında müşkül duruma düşünce, işi şahsiyete döktü ve bir yıldan beri yaptığı neşriyatla bilhassa benim şahsımı hedef ittihaz etti.

Mezkûr derginin tesadüfen elime geçen bir (kapağı Ekim-Aralık, içi ise Ekim-Kasım) nüshasında 16 kişinin imzası altında çıkan bir makalede yine aleyhime hezeyanlar savrulduğunu gördüm.

Bu 16 kişiden bazıları makaleden bihaber olduklarını bana sarahaten bildirdiler. Esasen böyle bir teminata da ihtiyaç yoktu. Zira bozuk bir Türkçe ile yazılan bu makalenin, komünist ve kol-

hoz demagogisi içerisinde yoğunlaşmış malûm ve meczup "rehber" in kalemin-den çıktığı zaten besbelli idi.

Yukarıda zikrettiğim son cevabımda da belirttiğim gibi, sahtekâr kolhoz demagogla kalem münakaşasına girmek niyetinde değilim.

Şu kadar var ki, malûm siyaset sergüzeştçisi, 16 kişinin imzası arkasına gizlenerek karaladığı son makalede şulısım aleyhine bazı hezeyan ve iftiralar uydurduğu için, bunlara cevap vermeden geçemeyeceğim.

Bu iftira ve hezeyanlar 3 noktada toplanıyor:

1- Fuad Emircan şimdiye kadar hep siyasetle geçinmiştir, "namuslu emek" den haberi yoktur, gazeteciliği de bir blöftür ve binaenaleyh şimdiye kadar binlerce yazı yazdığı hakkındaki iddiaları da yalandır.

2- Fuad Emircan ikinci dünya savaşında lejyonierler arasında bulunan Cümşüt Mehmedov'u himaye etmiştir ve komünist olan bu adamla Pariste "karanlık işler" çevirmiştir.

3- Fuad Emircan Zülfükar adında birisinin lejyonierler için verdiği parayı yemiştir.

Meczup "rehbere" her üç nokta üzerinde vereceğim cevap şundan ibarettir:

1- Fetali beyli-Dudanginski kızıldorda binbaşı rütbesine ve ordu kurmay başkanlığına "namuslu zahmet"le yükseldi de, ben Türkiyede en büyük gazetelerden birinin veya bir havadis ajansının tahrir müdürlüğüne namussuz zahmetle mi yükseldim? İkinci dünya savaşı esnasında Almanyaya geldiğim zaman, Türkiyenin en büyük gazetelerinden biri olan "Tasviri Efkâr"ın tahrir müdür muavini idim, halen de "Türk Haberler Ajansı"nın neşriyat müdürüyüm.

Kızıldorduda bir taburun başına namuslu zahmetle geçiriliyor da, Türkiyede bir gazetenin veya bir havadis ajansının başına geçmek için namuslu zahmete, uzun tecrübeye ve binlerce yazıya ihtiyaç yok mu?

2- Ben ikinci dünya savaşı esnasında, Almanyada, imkânım dahilinde bütün Azerileri ve Şimalî Kafkasyalıları himaye ettim. Bilâhare bunların arasında bazı komünistler de çıkmış olabilir. Yarı bizzat Fetali beylinin de bal gibi bir komünist olduğu meydana çıkarsa onun mesulü de mi ben olacağım?

Fetali beyli-Dudanginski benim Pariste komünist Cümşüt Mehmedov'la "karanlık işler"e giriştiğimi ileri sürerken neyi iyma etmek istiyor?

Kendisine derhal şunu söyleyeyim ki, bütün Türk matbuatı beni uzun yıllardan beri en amansız bir komünist ve Rus düşmanı olarak tanır.

Eğer Fetali beyli-Dudanginski'nin elinde, hakkımdaki bu kanaati şüpheye düşürecek en küçük bir delil varsa, bunu derhal Türkiyede alâkadar makamlara göndermesini talep ediyorum. Aksi takdirde kendisi herkesin nazarında bayağının en aşağı cinsinden bir müfteri vaziyetine düşecektir.

3- Fetali beyli-Dudanginski yalnız Zülfükarı (?) değil, küreiarz üzerinde bir tek insanı gösteremez ki, bana lejyonierler için para verdiğini iddia edebilsin.

Meczup "rehberi" bu iddiasını da isbata veya bir müfteri olduğunu itirafa davet ediyorum.

On yıldan beri hür bir dünyada yaşayan Fetali beyli-Dudanginski, komünist ve bolşevik metotlarından mülhem iftira ve hezeyan taktiğinin buralarda sökmediğini artık yavaş yavaş öğrenmeğe başlasa hiç de fena etmez.

Azerbaycan Kültürünü Tanıtma Derneği

(İstanbuldan bildiriliyor)

Mayısın 12 sinde, İstanbulda, Çiçek Palas Oteli salonunda, yeni teşekkül eden Azerbaycan Kültürünü Tanıtma Derneğini tanıtmak maksadiyle bir çay müsahabesi yapılmıştır. Seçkin davetlilerden ibaret olan bu aydınlar toplantısında Derneğin programı hakkında malûmat verilmiştir.

Derneğin gayesi Azerbaycan kültürü ile - tarih, edebiyat, folklor, müzik ve sanatıyla ilgilenerek bunlar üzerindeki çalışmaları teşvik etmek ve bu sahadaki bilgileri yaymaktır.

Dernek kurucuları şunlardır: Prof. A. Caferoğlu, S. Tekiner, Dr. Y. Salahlı, Mirza Bala, S. Ağasibay, N. Keykurun, Lâtif Doğusoy, Selim Selçuk, Bala Kocagil, Enver Atabek, Oruç Vurgun, Bekir Odoğlu, M. H. Türkekul, Salih Gence, İsrail Azer, Yılmaz Aktaş, Ali Rıza Turan ve diğerleridir.

İdare Heyetine şu zevat seçilmiştir: Başkan: A. Caferoğlu, ikinci başkan: S. Tekiner, genel sekreter: Salih Gence, muhasip: Bala Kocagil, azalar: Dr. Y. Salahlı, S. Selçuk, Y. Aktaş.

Derneğin merkezi: İstanbul-Levend, Çalı Kuşu sokak No. 15 dir.

Azerbaycan Kültürünü Tanıtma Derneği, Azerbaycanın matem günü olan, 27 Nisan 1920 tarihini anmak için bir matem toplantısı tertip etmiştir. Toplantıyı açan Başkan, Millî Azerbaycan için canlarını feda eden kahraman şehitlerin hatıralarını tâzim için davetlileri beş da-

kikalık sükûta davet etmiş, sonra belîğ bir ifade ile matem gününün tarihçesini ve o zamanki dünya matbuatında bıraktığı akisleri anlatmış ve istiklâl kavuşmanın esas sırrının birlik ve müsterek mücadelede olduğunu belirtmiştir. Başkan nutkunu, pek yakın gelecekte Azerbaycanda, Müstakil Azerbaycan bayrağının tekrar dalganacağına imanı olduğu sözleriyle bilirmiştir.

Başkandan sonra söz alan Selim Ağasibay bilhassa Azerbaycanın tarihi üzerinde durmuş ve müstakil Azerbaycan devletinin komşularına ve yabancı tebaalarına gösterdiği sıcak ve insani muamelesiyle yüksek kültürünü ispat etmiş olduğunu belirtmiştir. Sayın hatip Azerbaycanın hakettiği istiklâl ve hürriyetinin pek yakında tanınacağını söylemiştir.

27 Nisan faciasını bizzat yaşamış olan sayın Naki Keykurun da, çok yanık bir ifade ile Azerbaycanın sükut tarihini ve vak'aları ve müstevli tarafından yapılan mezalimi anlattıktan sonra, bu matem gününde düşmanın bir defa daha iyice tanınmasını ve herkesin birbirinden iman ve kuvvet alarak istiklâlê doğru yürümesini zarurî addettiğini demiştir.

Toplantının resmî kısmı bittikten sonra, Azeriler ve misafirleri, Azerbaycan ve 27 Nisan faciası hakkında geç saatlere kadar hasbûhalde bulunmuşlardır.

Acafi